

Jeney László – Kulcsár Dezső – Tózsá István (szerk.)

Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak

Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék
Budapesti Corvinus Egyetem

2013

Írták: **Bernekes Ágnes**, geográfus
Csatári Bálint, geográfus
Ferencz Viktória,
földmérő és informatikai mérnök
Forman Balázs, közgazdász
Jakobi Ákos, geográfus
Jászberényi Melinda, közgazdász
Jeney László, geográfus
Korompai Attila, geográfus
Kulcsár Dezső, közgazdász
Mészáros Rezső, geográfus
Pálné Kovács Ilona, jogász
Sikos T. Tamás, közgazdász
Szaló Péter, építészmérnök
Tózsza István, geográfus

Közreműködött: **Varga Ágnes**, geográfus

Lektorálták: **Domokos György, Michalkó Gábor,**
Nógrádi György, Tiner Tibor

Címlapot tervezte: **Tózsza István**

A borítón a Corvinus egyetem dunai homlokzatát díszítő szobrok közül látható néhány. Ezek az egyes gazdasági ágazatokat személyesítik meg antik görög mitológiai alakok ábrázolásával. Minerva (Athéné) a **Tudomány**; Vulcanus (Héphaisztosz) kalapáccsal a kezében a **Nehézipar**; Rhea a kézműves daktüluszok révén, fogaskerékkel a kezében a **Gépgyártás**; Fortuna a bőségszaruval a Jólét; Mercurius (Hermész) pénzes zacskóval a kezében a **Kereskedelem**; Neptunus (Poszeidón) kormánykerékkel a **Hajózás**; végül a Gyorsaságot megszemélyesítő Ókyroé ókeánisz, lábánál egy mozdonnal, a **Vasút**. A homlokzati szobrok Sommer Ágoston munkái (1874).

Fényképeket készítette: **Hegyesi József**

© Szerzők, 2013

ISBN 978-963-503-526-7

Felelős kiadó: BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék
NGM Tervezés koordinációért Felelős Államtitkársággal együttműködve

I.

A népesség mint gazdaságföldrajzi tényező

A gazdasági élet minden rezdülése az emberrel kezdődik. Az ökönomia folyamatait is végső soron az ember működteti. Az etikus gazdálkodás eredményeinek haszonélvezője pedig maga a népesség. A népesség valójában a gazdasági élet alfája és ómegája. Szinte törvényszerű, hogy egy gazdaságföldrajzi tanulmánykötetet a népesség tárgyalásával kezdjünk.

E fejezet a népesség és a tér igen szerteágazó összefüggéseinek legfontosabb elemeit tárgyalja, érintve a területi differenciákat és a népességgel kapcsolatos globális hatásokat is. A téma központi szerepköre miatt szakmegkötés nélkül ajánlható a közgazdaságtan általános kérdéseire és a gyakorlati gazdálkodáshoz kötődő szakok hallgatóinak is. Haszonnal forgathatják a társadalomtudomány különböző területei iránt érdeklődő olvasók is.

KOROMPAI ATTILA

Szűk közgazdasági nézőpontból a népességet és annak különböző jellemzőit egyfelől a munkaerő forrásaként (tehát mint erőforrást), másfelől mint az előállított javak végső fogyasztóját (tehát mint fogyasztót) tekintik, melynek különböző javak iránti szükségletei generálják a termelési folyamatokat. Ez utóbbi kapcsolat azonban kétirányú: részben a társadalom szükségleteinek kielégítése érdekében szerveződik a termelési folyamat, részben a termelési folyamathoz kapcsolódó innovációk – bizonyos szükségletek újabb és újabb formában történő kielégítési lehetőségeivel – keresletet generálnak.

A gazdaság önálló szféraként sajátos közvetítő szerepet tölt be a társadalom és annak környezete, valamint a társadalmon belül az egyes egyének és csoportok közötti anyag- és információcserében (értve ez alatt az anyag-, energia-, terület- és tudásforgalmat). A gazdaság szempontjából tehát a népesség úgy is mint szűken vett gazdasági erőforrás-tényező, és úgy is mint a működését meghatározó egyik oldal (a társadalom) alkotója kulcsfontosságú szerepet tölt be. Ezzel összefüggésben is a közgazdaság-tudomány alapvetően azt vizsgálja, hogy az emberi cselekedeteket – vagyis a népesség viselkedését – hogyan befolyásolja a szükségesség és az ebből adódó döntési kényszer (WALTON, G. M. – WYKOFF, F. C. 1986, p. 18.). Másképp fogalmazva: mit jelent a gazdasági racionalitás (ésszerűség) adott körülmények között. A gazdaságföldrajz ennek megfelelően a társadalom rendelke-

² A tanulmányozott területi egység belső meghatározó természeti, műszaki, gazdasági és társadalmi adottságainak, valamint folyamatainak egy-egy részterülete vagy az adott területi szinten integrált összessége, különös tekintettel azokra a belső vonásokra, melyek más területi egységektől megkülönböztetik. A helyek egyedi jellemzőinek feltárására törekvés a regionális földrajz és a helyföldrajz, illetőleg az ágazati helyrajzi jellegű kutatások (pl. a Mátra természetföldrajza, a Borsodi Iparvidék, Kalotaszeg néprajza, Ajka gazdaság- és társadalom-földrajzi jellemzői) jellemző közelítésmódja.

³ Egy nagyobb területi egység részét képező területi egységek sajátosságainak összehasonlító elemzése alapján kimutatható különbségek, amelyek alapján a nagyobb területi egységek területi differenciáltsága (differentiation), és sokfélesége (diverzifikáltsága, diversification) jellemezhető. Azok a területi különbségek, amelyek valamely értékrendszer alapján befolyásolják az egyes területi egységek kapcsolatrendszerét egy nagyobb területi egység részeként, a területi egyenlőtlenségek (inequalities) részét képezik. (vesd össze: NEMES NAGY J. szerk. 2005) Ez a közelítésmód az összehasonlító földrajzi kutatásokra, a regionális elemzési módszerekre és a területfejlesztés/regionális politika elemzéseire jellemző.

zésére álló különféle erőforrások és a társadalom különféle szükségleteinek kielégítése közötti kapcsolatok területi sajátosságait és különbségeit vizsgálja a földrajzi térben. A *területi sajátosságok*² működési jellemzőinek megértése, magyarázata révén elsősorban az adott területi szint folyamatainak alakítására vonatkozó döntéseket segíti. A *területi különbségek*³ kialakulási és működési folyamatainak megértése és magyarázata révén különösen a területközi kapcsolatok alakítására vonatkozó döntéseket támogatja. A területi folyamatokba történő beavatkozások megalapozásához mindkét aspektus (nézőpont) nélkülözhetetlen, és mivel minden társadalmi–gazdasági folyamat a földrajzi térben zajlik, ezért ezek a vonatkozások sajátos keresztmetszetként minden konkrét, még a látszólag nem területi döntés hátterében is tudatosan vagy fel nem ismerve ott vannak.

A különböző jelenségek területi eloszlását jellemzi azok területi koncentrátsága, sűrűsége és eloszlási mintázata. A *területi koncentráció* az adott jelenség egészéhez vagy egy nagyobb sokaságához viszonyított területi eloszlás (pl. egy ország népességének hány százaléka lakik egy adott területi egységben, pl. megyében, de számos más mutatószáma is létezik). (NEMES NAGY J. szerk. 2005) Számításához ugyanannak a jelenségnek, objektumnak különböző, de egymással valamilyen szempontból kapcsolatban álló területi egységekben mért értéke szükséges. A *területi sűrűség* az adott jelenség valamely releváns területegységre eső intenzitása (pl. egy km²-re eső lakosok száma), ami jelzi az adott terület adott tevékenységgel összefüggő igénybevételének mértékét. Számításához a vizsgált jelenség vagy objektum adott területi egységben mért értéke és a területi egység területének nagysága szükséges. A *területi eloszlásminta* a jelenségek, objektumok geometriai elrendeződését, rendezettségét, elrendeződési alakzatát jelzi az adott területi egységben (szabályos vagy véletlenszerű, szabálytalan alakzatok, pl. útmenti, lineárisan rendezett falvak, sugaras, koncentrikus szerkezet – pl. Budapest – vagy négyzethálós utcaszerkezet – lásd Manhattan New Yorkban). Kimutatásához térképi megjelenítés szükséges.

A gazdasági racionalitást, vagyis az emberi viselkedésnek mind munkaerőként, mind fogyasztóként való viselkedését meghatározza, hogy az ember bio-pszicho-szociális lény. Ebből következik, hogy biológiai, pszichológiai és szociális igényeit adott természetföldrajzi és épített környezetben, adott technikai eszközökkel, adott társadalmi, kulturális és gazdasági viszonyok között tudja kielégíteni. E tényezők térbeli és időbeli különbségeiből és változásából adódóan viselkedése is térben és időben változik. Ebben a fejezetben a népesség főbb jellemzőinek területi különbségeit és kapcsolatait, összefüggéseit a gazdaság szempontjából tekintjük át.

A népesség statisztikai jellemzőivel és a népesedési folyamatokkal részletesen a *demográfia* tudománya foglalkozik. A népességföldrajz e tulajdonságok földrajzi összefüggéseit kutatja. A terepen végzett primer adatgyűjtés mellett számos szekunder adat feldolgozására nyílik lehetőség részben a statisztikai hivatalok – helyi, regionális, országos és nemzetközi (pl. Eurostat, ENSZ, OECD) szintű – kiadványaiból, demográfiai évkönyveiből, részben a demográfiai kérdésekkel foglalkozó kutatóintézetek (pl. KSH Népeség-tudományi Kutató Intézete) tanulmányaiból, ezek interneten is elérhető forrásaiból a népesedéssel foglalkozó szakkönyveken és folyóiratokon kívül. A népességgel kapcsolatos adatok a gazdasági vagy társadalmi folyamatok befolyásolására irányuló, és különösen a területfejlesztési és -rendezési döntések előkészítésére szolgáló dokumentumok nélkülözhetetlen részei.

I. 1. A népesség száma, nagyságrendje

I.1.1. A népességszám nagyságrendjének gazdaságföldrajzi jelentősége

Egy adott területen élő, ott lakó, dolgozó és élettevékenységeit végző, pihenő népesség nagyságrendje és szerkezete befolyásolja az erőforrásként rendelkezésre álló munkaerő mennyiségét, fogyasztóként a különböző javak iránti kereslet nagyságát, szerkezeti jellemzőit, a szükséges és adott technikai feltételek mellett gazdaságosan működtethető közszolgáltatások körét és mennyiségét, a természeti környezet javai iránti igények mértékét.

A vizsgált népesség száma a vizsgálati szempontoktól függően változó lehet. A globális problémákra, a világgazdaságra irányuló vizsgálatok elsősorban a világ egészének és a kontinenseknek, vagy a globális gazdaság nagyobb súllyal rendelkező területi egységeinek (pl. gazdaságilag fejlett és kevésbé fejlett országok) népesedési viszonyaira összpontosítanak meghatározó tényezőként. A politikai, gazdasági tömörülések a saját és az őket alkotó országok össznépességszáma mint súlyozó tényező mellett a működésük szempontjából kiemelt kisebb térségek (az Európai Unióban pl. a NUTS-régiók vagy a globális nagyvárosok, metropoliszok) népességszámát még e terület egységek meghatározásánál is döntő tényezőként veszik figyelembe. A regionális politika célrendszeréből adódóan a különböző nagyságú területekre és településekre készülő fejlesztési dokumentumok egyik kiinduló és fő vonatkoztatási alapját az érintett terület egység népességére vonatkozó nagyságrendi és minőségi jellemzők képezik. Műszaki fejlesztési feladatok, beruházások (pl. közműhálózatok, közintézmények, közlekedési rendszerek) tervezése során az ellátandó népesség nagyságrendje kiinduló adatot képez.

Adott területre vonatkozóan elhatárolási alapot képezhetnek a népesség különböző jellemzői, mint pl. az anyanyelv, a vallás, a rendelkezésre álló jövedelem, a politikai elkötelezettség stb. Ezek a jellemzők a hozzájuk kapcsolódó szokások, fogyasztási és kommunikációs struktúrák, kapcsolatrendszerek révén visszahatnak a gazdasági folyamatokra. A nyelvi korlátok csökkentik a mobilitást, befolyásolják az innovációk terjedését, a vallásokhoz kötődő előírások pl. bizonyos termékek fogyasztásának tiltásától a bankrendszer működéséig (lásd iszlám bankok) a társadalom működésének mély rétegeit is áthatják, a rendelkezésre álló jövedelem meghatározza pl. a kereskedelmi tevékenységek területi elhelyezkedését, a politikai elkötelezettség a hatalmi viszonyoktól függően változó erősségű befolyást gyakorol a gazdaságpolitika egészére és egyes részterületeire egyaránt.

Egy adott terület népességszámára vonatkozó adatok lényeges különbséget mutatnak attól függően, hogy év eleji, év végi népességszámra vagy év közepi átlagos népességszámra vonatkoznak. Az adott terület vagy település funkcionális jellemzőire lehet következtetni a lakónépesség, az állandó és a jelenlévő népesség számára vonatkozó adatok összehasonlításával. Az *állandó népesség* az adott területi egységben lakóhellyel rendelkező személyek száma, a *lakónépesség* mutatója figyelembe veszi az adott területi egységben tartózkodási hellyel rendelkező személyeket is (pl. ideiglenesen tanulási célból ott lakó diákokat), a *jelenlévő népesség* egy adott eszmei időpontban (pl. a népszámlálás időpontjában vagy egy nap valamely időszakában) az adott területi egységben tartózkodó személyek száma, kivéve a diplomáciai testületek tagjait. A jelenlévő népesség száma egy vonzásközpont, nagyváros esetében a napi ingázók miatt lényeges napi ingadozásokat is mutathat (magasabb nappali és kisebb éjszakai népességszám), de az idegenforgalmi célpontok szezonális ingadozása is e népességszám alapján mutatható ki.

I.1.2. A népesség területi eloszlását befolyásoló tényezők

Az emberiség számára a tudományos–technikai fejlődés eredményeként ma már elérhető a Föld legmélyebb pontjától (Mariana árok, –11 034 m) a legmagasabb pontig (Csomolungma, 8883 m), az Északi-sarktól a Déli-sarkig valamilyen formában minden egyes pont, bár még vannak ember nem járt helyek is Földünkön (van még helye bőven a földrajzi felfedezőutaknak). Sőt a világűr is elérhető, hiszen napjainkban már mindig van valaki egy űrállomáson a Föld körül, sőt űrturizmusról is lehet beszélni. A Holdon is járt már ember és a Mars utazás is elérhető közelségbe került. A szűk keresztmetszetet egyre kevésbé a tudás és a technika, inkább a gazdasági, pénzügyi tényezők jelentik. (Lásd pl. Dubai építészeti különlegességei a Perzsa öbölben.) (1. ábra) Ezek azonban szélsőséges esetek és körülmények, inkább a tudományos kutatás céljait szolgálják, vagy a természeti kihívások legyőzésére irányuló egyéni vagy kiscsoportos törekvések, vagy egyediségükkel szimbolikusan a gazdagságot, a hatalmat, a szent helyeket – templomok – jelképezik.

1. ábra: Dubai felhőkarcolók

Forrás: HUMANRÁJc 2009

Az emberiség nagy tömegeinek területi elhelyezkedését alapvetően meghatározza a természeti környezet és a mindenkori kultúra, a tudás, az arra épülő technikai színvonal gazdasági racionalitás alapján megvalósított, az adott társadalom számára kedvező összhangja, és a társadalmi kapcsolatok történelmi fejlődési folyamata. A természet átalakítása tehát együtt jár az emberi tevékenységgel, életműködéssel, a kérdéses „csupán” az átalakítás mértéke és fenntarthatósága. Az emberiség és a természet kapcsolatában az emberiség annyiban meghatározó elem, hogy milyen mértékben veszi igénybe a természetet mint környezetét, de fejlődéstörténetileg a természet létfeltétele az emberiségnek. Ezért ha e feltételeket tönkreteszi, számolnia kell pusztulásával. A természet vígan megvan az emberiség nélkül, de az emberiség a természet nélkül nem létezhet. Az entrópia törvény

értelmében ugyanis az emberiséghez kapcsolódó magasabb szervezettségi szint fenntartásához szükséges energia csak környezetéből, a társadalom egésze szintjén a természetből nyerhető. Ezért az energiaforrások különös jelentőségűek minden gazdaság számára. Az anyagok és a terület is lehet szűkös erőforrás, de ezek legalább részben visszaforgathatók. *A természeti tényezők a lehetőséget jelentik, a hasznosítás a társadalmi igényektől, a társadalom rendelkezésére álló tudástól, az erre épülő technikától, valamint a gazdasági erőforrások (munkaerő, tőke) elérhetőségétől és az ezzel összefüggő érték- és szabályozási rendszerektől, ezek politikai súlypontjaitól függ. Azok a természeti tényezők, amelyek hasznosítására a társadalom képes vagy amelyeket hasznosít, a természeti erőforrások.* A természeti tényezők lehetőség jellege és a társadalmi, gazdasági tényezők történelmi fejlődési folyamatai adják a magyarázatát annak, hogy léteznek természeti erőforrásokban szegény, nagy népességszámú országok, melyek jóléti szintje magasnak mondható (pl. Japán), ugyanakkor vannak természeti erőforrásokban gazdag országok, melyek jóléti szintje alacsony (pl. Nigéria).

Az emberi komfortérzetet és a lakhatóságot befolyásoló természeti tényezők között az éghajlati jellemzők közül a hőmérséklet, a páratartalom, valamint a széljárás jellemzői és az árnyékolás iránti igényeket befolyásoló napsütéses időszakok sajátosságainak kombinációja különböző, az emberi közérzetet tükröző mérőszámok számításának is részét képezi (pl. az USA Nemzeti Meteorológiai Szolgálatá által kidolgozott és a közszolgálati épületek üzemeltetésének szabályozása során is felhasznált THI, azaz hőmérséklet-páratartalom index). A THI szerint a mérsékelt övben élő emberek kényelmi zónája a 19–25°C hőmérsékletű és 25–75 százalék, de a hőmérséklet emelkedésével 50 százalékgig csökkenő relatív páratartalmú zónában helyezkedik el. Az egyénileg is változó komfortérzetet befolyásolja pl. a nem, a genetikai és a kulturális háttér, az akklimatizáció mértéke (pl. az eszkimók vagy a trópusi esőerdők lakóinak komfortérzete ettől is és egymástól is lényegesen különböző természeti feltételekhez kötődik). Természeti tényezőként alakítja továbbá a lakhatóságot az ivóvíz elérhetősége, a domborzat jellege, a talaj termőképessége, a természeti csapások (különösen árvizek) valószínűsége. Nem véletlen az emberiség történetében a nagy folyami kultúrák (Nílus-völgy, Mezopotámia, Indus és Gangesz völgye, Sárga-folyó stb.) és ezek mentén hatalmas ókori birodalmak, népességkoncentrációk kialakulása.

Ezek létrejöttében azonban a természetföldrajzi tényezők mellett olyan, ma még szintén ható *gazdaságföldrajzi tényezők* is szerepet játszottak, mint a különböző erőforrások (az adott korban kulcsszerepet játszó mezőgazdaság számára kiemelt talaj, víz és legelő, fa és egyes ásványi nyersanyagok, valamint a munkaerő) elérhetősége. Ilyen továbbá a rendelkezésre álló tőkeállomány, a piacok nagyságrendje és elérhetősége, ezzel összefüggésben a közlekedési útvonalak (a karavánutaktól a hajózásig) vonalvezetése, azokon a pihenőhelyek és találkozási pontok, valamint a biztonság kapcsán a védelmet nyújtó központok, erődítmények.

A védelem és biztonság kérdése átvezet a *társadalomföldrajzi tényezők* csoportjához. Ennek elemei az adott társadalomban felhalmozott és hasznosított tudás és kultúra, melynek része a gazdasági lehetőségek által is alakított műszaki–technikai eszközállomány, az értékrendek, a hagyományok és szokások, melyek alakulásában a vallások játszanak kulcsszerepet. E tényezők területi aspektusa megjelenik pl. az adott környezethez és közösséghez való kötődésben, a szomszédos és távolabbi közösségek által előállított értékek iránti keresletben, a saját értékek növelése, azok számára nagyobb, gazdaságosabb mozgástér biztosításának motivációjában, az ez által hajtott kereskedelemben vagy területszerzésben, a térségek egymáshoz való politikai viszonyaiban.

A területi kapcsolatok alakulásában fontos szerep jut a nyelvnek és a nyelvi közvetítőknél mint társadalmi tényezőknek. Ennek is köszönhető az úgy nevezett világnyelvek kialakulása ill. használata pl. az európai kultúrkörben a görögtől a latinon át az angolig, ami napjaink globalizációjához kötődve ma már valódi világnyelvként kezd funkcionálni. A közvetítésben a nyelvi semlegesség és viszonylag könnyű elsajátíthatóság igényét jelzik a mesterséges nyelvek, mint pl. az eszperantó.

Sajátos egyéni és társadalompszichológiai tényező az egyes kultúrákhoz kötődő egyéni és közösségi kommunikációs tégány és tolerancia. Ez nagymértékben befolyásolja a lakószoba méretétől a társadalmi csoportok településen vagy nagyobb térségen belüli elkülönüléséig (lásd elit negyedek, chinatown, cigánytelep) a társadalmi tér területi szerkezetét.

I.1.3. Nagy népességkoncentrációk a Földön

Az emberiség lélekszáma az ENSZ számításai szerint 2011. október 31-én (más becslések szerint csak 2012-ben) meghaladta a 7 milliárd főt, de területi eloszlása a Földön nagyon egyenlőtlen. A legnagyobb népességkoncentrációk részben természeti adottságok, részben társadalmi–gazdasági folyamatok, azok történelmi változásai következtében jöttek létre.

2. ábra: A földrészek népességszáma (millió fő), 2011
Forrás: KSH 2012a

A természeti tényezők elsősorban a lakhatóságon, a gazdálkodási feltételek meglétén, valamint az elérhetőségen keresztül segítették vagy gátolták a nagy népességtörmölések kialakulását. Ezeket a kedvező adottságokat a történelem különböző korszakaiban a domináns gazdálkodási formák, az elérhető technikai eszközök és technológiák, valamint a társadalmi berendezkedés és hatalmi viszonyok függvényében hasznosította az emberiség. Kibontakozásuk és tartós fennmaradásuk fontos tényezői az adott viszonyok közötti kedvező hatásokra épülő pozitív (önerősítő) visszacsatolási mechanizmusok (lásd kumulatív okság elmélete).⁴

⁴ *Kumulatív okság elmélete* (cumulative causation theory) Gunnar Myrdal nevéhez fűződő elméleti modell, mely az új gazdaságföldrajz jelentős részben Paul Krugman nevéhez fűződő modelljeiben is kulcsszerepet játszik. (KRUGMAN, P. 1991b) Lényege, hogy ha egy adott területen valamilyen fejlesztési impulzus hatására beindul a növekedés, akkor az előnyök önerősítő spirálja részben közvetlenül, részben közvetve kapcsolódó további növekedési, fejlődési folyamatokat indíthat be. Ennek következtében centrum-periféria viszonyok, koncentrációk jönnek létre, melyek egyik motorját az ún. backwash (sodrás) hatás képviseli (az erőforrások kiszivattyúzása a környező térségekből és összpontosítása a központba), másik eleme a spread (terjedés) hatás (a központi térséggel való kapcsolatok előnyeinek megjelenése, hasznosítása a környező térségben).

Földünk nagy népességkoncentrációi *nagy folyók völgyeihez kötődő termékeny síkságokon* (pl. Nilus, Gangesz, Sárga-folyó, Jangce), *jó tengeri összeköttetéssel rendelkező hajózható folyók* mentén (Rajna), kedvező *kikötési lehetőségeket* kínáló tengerparti területeken (USA keleti partvidéke) helyezkednek el. További természeti jellemzője ezeknek a területeknek, hogy *alacsony fekvésűek kis szintkülönbségekkel, mérsékelt, nem szélsőséges éghajlattal* rendelkeznek. A természeti feltételek azonban a fentiekkel összhangban csak a lehetőségét teremtik meg a nagy népességtömörülések kialakulásának. A folyóvölgyek és termékeny síkságok tömörülésének alapját az öntözéses mezőgazdaság, a víz és a víziút elérhetősége és hasznosítása, valamint az erre épülő *gazdasági és társadalmi fejlődés folyamatosága* adja. Bizonyos ásványkincsek, energiahordozók együttes vagy egymáshoz közeli előfordulása és a bányászatokra települő feldolgozóiparok az ipari forradalom után kialakuló népességtömörülések létrejöttéhez vezettek (Közép-Anglia, Ruhr-vidék). A termelési folyamatokhoz kapcsolódó szolgáltatások, a gazdaság- és társadalomirányítás, a pénzvilág és a kultúra egymással kölcsönhatásban erősíti a népességkoncentrációk gyarapodását, alapvetően a népesség egyre több és egyre nagyobb városokba, agglomerációkba, urbanizált tájakba való tömörülését.

Földünk legnagyobb népességkoncentrációi Ázsiában találhatók. Jelenleg – a XXI. század elején – az ENSZ adatai szerint (UNPD 2011) Ázsiában él a világ népességének mintegy 60 százaléka. Ezen belül a Kínában élő 1350 millió lakos a Föld népességének több, mint 19 százalékát teszi ki, akiknek legnagyobb része a Kínai-alföldön és Dél-Kína elsősorban tengerparti nagyvárosaiban él. A Kínát is magába foglaló Kelet-Ázsia lakossága a Föld népességének 23 százaléka. A másik nagy ázsiai tömörülés – Dél-Ázsia – ennél magasabb – csaknem 25 százalékos – arányban részesedik a Föld lakosságából. Magterülete India a maga 1240 millió, a Föld 18 százalékát kitevő lakosságával. Indián belül a Gangesz völgye és a nyugati tengerpart északi része (Mumbai környéke), illetve Dél-India (Bangalor körül) képvisel nagyobb tömörülést. Említést érdemel még az Indus völgye, ami Pakisztánhoz tartozik.

Földünk 2011-ben második legnagyobb népességszámmal rendelkező kontinense Afrika a világ népességének 15 százalékaival. Ezen belül azonban csak három ország lakosságának száma haladja meg a 80 milliót. Ezek Egyiptom és Etiópia a Nilus völgyében (83 és 85 millió lakossal), valamint Nigéria a Niger völgyében és torkolatában a Guineai-öböl mentén 162 millió fővel. Afrikára különösen jellemző a népesség koncentrálódása a tengerpartok mellett a folyóvölgyek és a tavak környékére.

Földünk harmadik legnépesebb kontinense Európa az Orosz Föderációval együtt (740 millió fő, a világ népességének 11 százaléka), de anélkül csaknem azonos nagyságú Dél-Amerika és a Karib-szigetek 600 milliónyi lakosával. Az európai népesség súlypontja Nyugat-Európára esik, a London–Párizs–Köln–Amszterdam négyszöggel jellemezhető magterületre, mely tovább nyúlik a „Kék banán” jelzővel is illetett formában München és Milánó irányába. Európa népességi súlypont-áthelyeződése erre a térségre a Földközi-tenger medencéjéből szép példája a gazdaságtörténeti folyamatok hatásának. Ezen a magterületen kívül vannak ugyan jelentős agglomerációs területek akár milliós városokkal (főleg fővárosok), de ezek esetleges hangzatos megnevezésük (pl. Varsó–Berlin–Prága–Budapest gócpontokkal jelzett kelet-európai bumeráng) ellenére inkább területileg foltszerű tömörülések.

Az amerikai kontinensen belül a népesség súlypontja Latin-Amerikára esik. Latin-Amerika Mexikótól a Horn-fokig terjedő területek országait jelöli, mivel ebbe a térségbe túlnyomórészt a Földközi-tenger latin nyelvterületéről származó lakosság telepedett be, és ma is a spanyol, a portugál (Brazíliában) és kisebb országokban, tengeren túli megyék-

ben (pl. Francia Guyana, Martinique) a francia nyelv, ezek helyi változatai a hivatalos nyelvek. A spanyol mellett helyi (indián) nyelvek is hivatalosak egyes országokban (pl. a kecsua az egykori inka birodalom nyelve Bolíviában és Peruban). Latin-Amerikában az angol (Belize, Guyana) és a holland (Suriname) csak néhány kis területű és népességszámú országban valamint az USA, az Egyesült Királyság és a Holland Királyság különböző alkotmányos formákban csatlakozó területi egységeiben (szigetországokban) hivatalos nyelv. A Darién-öböltől kezdődő Dél-Amerika mintegy 400 millió lakosának kb. fele a portugál nyelvet beszélő Brazília lakosa. Közép-Amerika természetföldrajzilag nem önálló kontinens, hanem Észak-Amerika része. A lakosság és a gazdaság jellemzői azonban dél-amerikai jellemzőket mutatnak, ezért külön területi egységként kezelik a Mexikótól Panamáig terjedő szárazföldi híd⁵ és a Karib-tenger szigetvilágának országait politikai, valamint gazdaság- és társadalomföldrajzi szempontból. Ez is jelzi a népesség jellemzőinek fontosságát a földrajzi tér felosztásában.

Közép-Amerika népessége elsősorban a szigetív Csendes-óceáni oldalán, valamint Mexikóban a Guadalajara–Mexikóváros–Veracruz sávban koncentrálódik. Dél-Amerika északi részén a Karib-tenger és a Csendes-óceán partjai mentén koncentrálódik a népesség, de az Andok magasan fekvő medencéiben is vannak nagyvárosok, mint pl. a világ legmagasabban fekvő fővárosa, a több mint 800 ezer lakosú La Paz (Bolívia). Dél-Amerika középső része, az Amazonas-medence, a Mato Grosso és a Gran Chaco ritkán lakott területek, szemben az Atlanti-óceán partvidékén különösen a Baktérítő környékén kialakult nagyvárosi térségekkel (Belo Horizonte–Rio de Janeiro–Sao Paulo–Curitiba), és délebbre a La Plata torkolatvidékével.

Észak-Amerika két országa, az Amerikai Egyesült Államok (USA) és Kanada, melyek össznépessége a világ népességének 5 százaléka, ezen belül az USA 313 millió lakossal a világ népességének 4,5 százalékát teszi ki. A keleti partvidék nagy várostömörülése a BosWash, azaz a Boston–Washington közötti agglomeráció, melynek legnagyobb tagja New York több mint 8 millió lakossal. A Nagy-tavak és a Szent Lőrinc folyó környékén kialakult nagyvárosi térség egyaránt érinti az USA és Kanada területét (Chicago, Detroit, Toronto vagy Montreal stb.). A Csendes-óceán mentén a Vancouver–Seattle–Portland sáv és az úgy nevezett SanSan, azaz San Francisco–San Diego agglomeráció – melynek Los Angeles is részét képezi – a legnagyobb népességtömörülések.

A hatodik kontinens, Ausztrália lakossága globális összehasonlításban a fél százalékot sem éri el. Jelentősebb tömörülések a kontinens délkeleti partjai mentén (Brisbane–Sydney–Melbourne) alakultak ki.

Összefoglalva, a világ népességének több mint kétharmada öt régióban (Kelet-Ázsia, Dél-Ázsia, Délkelet-Ázsia Nyugat-Európa és Észak-Amerika keleti részén) összpontosul, többnyire az óceánok, tengerek vagy folyók mentén elhelyezkedő termékeny síkságokon. Ugyanakkor hatalmas ritkán lakott vagy lakatlan térségek vannak a mostoha éghajlati vagy domborzati jellemzőkkel rendelkező területeken (pl. sivatagok Afrikában, Ázsiában, Ausztráliában, trópusi esőerdők Dél-Amerikában és Afrikában, hideg éghajlatú területek Szibériában, Kanadában, Alaszkán, Grönlandon és a hetedik kontinensen, az Antarktiszon, magashegységi területek Ázsiában és Amerikában, vagy a kontinensek nehezen megközelíthető belső területein).

⁵ Természetföldrajzi szempontból Mexikónak csak a Tehuantepec-i földszorosától délre eső része esik Közép-Amerikába, de gazdaság-, társadalom- és politikai földrajzi szempontból Mexikó teljes területét ide sorolják. Így lesz a mintegy 160 millió lakosú Közép-Amerika lakosainak 73 százalékát kitevő ország a térség legnagyobb országa.

I. 2. A népsűrűség gazdaságföldrajzi jelentősége

A népsűrűség a lakosság által történő területhasználatnak az intenzitását jelző mutatószám. A területhasználat mellett a különböző népsűrűségi mutatókkal jól közelíthető a társadalmi kapcsolatok szociális hálózatok kialakulásának lehetősége, sokfélesége. Legismertebb, legszélesebb körben használt mutatója egy területi egység (ország, régió, megye, város, falu) összes lakosságának és teljes területének hányadosa, amit általában a köznyelv is népsűrűségnek tekint, de ennek pontosabb megnevezése az *aritmetikai népsűrűség*. Az adott terület által eltartott népesség nagyságrendjét jobban tükrözi az u.n. *fiziológiai népsűrűség*, ami a lakosságnak a mezőgazdaságilag művelhető területre eső száma. A kutatás céljától függően számos más népsűrűségi mutató is képezhető. Ilyen a mezőgazdaság termelékenységére utaló *mezőgazdasági sűrűség*, ami a mezőgazdasággal foglalkozók számának és a művelhető terület nagyságának hányadosa, településtervezési szempontból jelentős a *belterületi és a külterületi népsűrűség*, ami egyfelől a települések beépített, belterületnek minősített területén élő lakosság és a belterület nagyságának viszonyozása, illetve a külterületen élő lakosság és a külterület nagyságának viszonyozása. *A lakosság különböző kategóriáinak valamely területi kategóriához történő viszonyítása alapján számos további sűrűségi, területi intenzitási mutató képezhető a kutatás vagy a folyamatokba történő beavatkozás céljának megfelelően* (az ipari foglalkoztatottak sűrűségétől a választók különböző csoportjainak sűrűségéig).

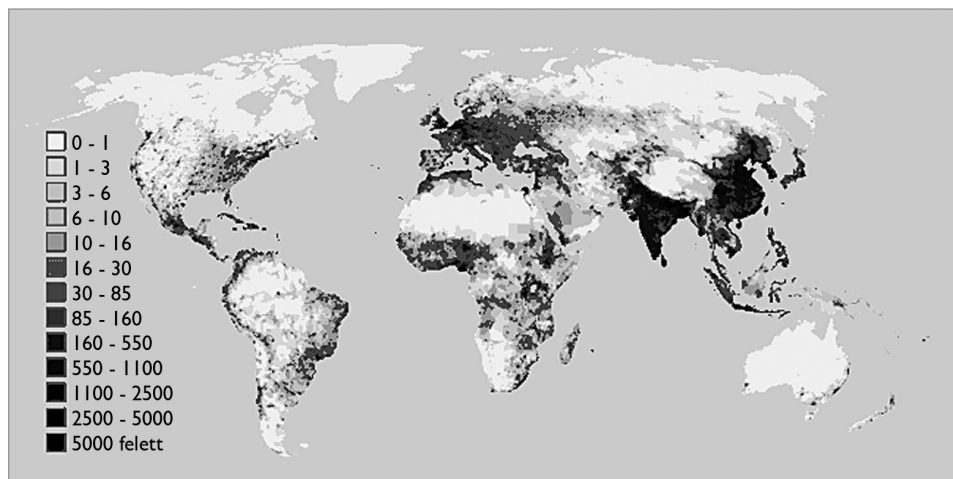
Azok az intenzitási mérőszámok, indikátorok, amelyek nem területegységre vetítik a népesség egészének vagy valamely csoportjának létszámát, nem tekinthetők népsűrűségi mutatóknak, de a gazdaság- és társadalomföldrajzi vizsgálatok és a területi, települési tervezés számára fontos információkat hordoznak. Ilyenek pl. a különböző közintézményekre, szolgáltatásokra, kereskedelmi egységekre (pl. óvoda, iskola, kórházi ágy, gyógyszer-tár, élelmiszerbolt) stb. jutó lakosok száma. Egy másik csoportot képeznek a népességre vagy egy azon belüli csoportra vetített intenzitási mutatók, melyek az életszínvonal, a termelékenység fontos jelzőszámai (GDP/fő, GDP/ foglalkoztatott, rendelkezésre álló jövedelem/fő stb.).

I.2.1. A népsűrűség különböző mutatói

Az *aritmetikai népsűrűség* mutatójának népszerűségét az adatok viszonylag könnyű elérhetősége és egyszerű kiszámíthatósága indokolja. Az állami és közigazgatási határok szerinti területen élőknek az adott terület nagyságához történő viszonyított értéke egy *átlagos területhasználati intenzitást jelez*. Elfedi a népesség elhelyezkedésének az adott államigazgatási területen belüli különbségeit. Pl. Egyiptom teljes területre vetített népsűrűsége 84 fő/km². A lakosság nagy része azonban a Nílus völgyében él, ezért a lakott területre vetített népsűrűség 1519 fő/km².

Minél nagyobb az aritmetikai népsűrűség értéke, a rendelkezésre álló terület annál szűkösebb, a területtel való gazdálkodás jelentősége annál nagyobb. Ennek kiemelkedő színvonalát mutatja Hollandia, Európa Máltán és néhány törpeállamon kívül legnagyobb népsűrűségű országa (393 fő/km²-rel 21. a világrangsorban). A világ átlagosan 47 fő/km²-es népsűrűségét többszörösen meghaladják a legsűrűbben lakott városállamok és a többnyire szigeteken elhelyezkedő országok értékei. A világ első három legsűrűbben lakott országa Makaó, Monaco és Szingapúr (rendre 19 200, 16 500 és 6600 fő/km²). Az első tizenben ezer fő/km² körüli értékkel a legnagyobb területű ország Banglades a 10.

Minél kisebb az aritmetikai népsűrűség, a területhasználatot befolyásoló tényezők függvényében annál extenzívebb a területhasználat (pl. külterjes állattartás) vagy annál nagyobb viszonylagos területi különbségek, koncentrációk alakulhatnak ki (lásd Egyiptom, Kína vagy Kanada példáját). A Föld legritkábban lakott országai kiterjedt sarkköri, sivatagi, magashegységi vagy trópusi esőerdős területekkel rendelkeznek (Grönland, Alaszka, Nyugat-Szahara, Mongólia, Francia Guyana).

3. ábra: Az aritmetikai népsűrűség az ezredfordulón

Forrás: THE GLOBAL EDUCATION PROJECT honlapja⁶

A *fiziológiai népsűrűség* a FAO⁷ által preferált indikátor, ami azt jelzi, hogy egy adott területi egység (ország, régió stb.) mezőgazdaságilag művelt területe hány lakos ellátását biztosítja. Inverze az egy lakosra jutó mezőgazdaságilag művelt terület arra utal, hogy mekkora területen kell előállítani egy lakos számára szükséges mezőgazdasági terméket. Hátránya, hogy nem jelzi a területegységre jutó terméshozam különbségeket. Ezzel magyarázható, hogy pl. Afrika művelhető területekkel való ellátottsága jóval kedvezőbb Európánál, mégis a termelékenység alacsonyabb szintje miatt az ellátottság rosszabb. (RUBENSTEIN, J. M. 2010)

Legmagasabb értéke nagy népességű városállamok, kis sivatagi, magashegységi és szigetországok esetében mutatható ki (Szingapúr, Hong Kong, Dzszibuti – 441 ezer, 131 ezer és 52 ezer fő/km²). Magyarország 219 fő/km²-rel egy 211 országot tartalmazó lista 202. eleme. (WIKIPEDIA honlapja) A sor végén Kanada, Kazahsztán és Ausztrália (78, 69 és 43 fő/km²) mellett trópusi és sarkvidéki szigetek, valamint mezőgazdasági területtel nem rendelkező városállamok (Monaco és Vatikán) állnak.

Az aritmetikai és a fiziológiai népsűrűség aránya jelzi a művelhető területek koncentráltabb elhelyezkedését. Pl. Egyiptom esetében a fiziológiai népsűrűség értéke 2790 fő/km², az aritmetikai népsűrűség 33-szorosa, jelezve a mezőgazdaságilag művelt területek erőteljes koncentrációját a Nílus völgyére. Magyarország esetében az arány kétszeres, jelezve, hogy a mezőgazdaságilag művelt területek az ország területén csak mérsékelten koncentrálnak elsősorban az alföldi és dombvidéki területekre.

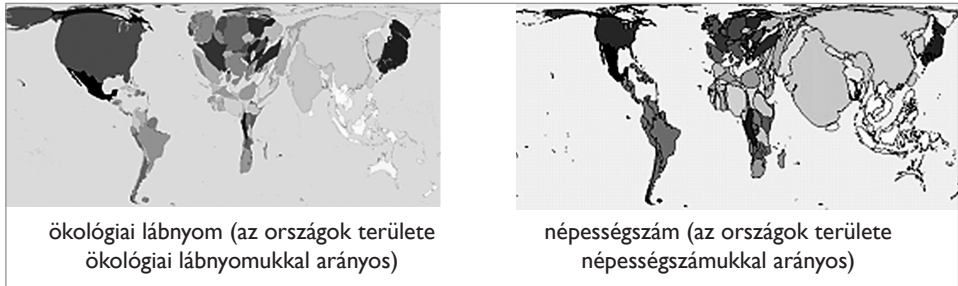
⁶ <http://www.theglobaleducationproject.org/earth/human-conditions.php> Letöltve: 2012. július 11.

⁷ FAO = Food and Agricultural Organization of the United Nations = az ENSZ Élelmézsügyi és Mezőgazdasági Világszervezete

A további népsűrűségi jelzőszámok közül kiemelésre érdemes a *mezőgazdasági sűrűség*, ami a mezőgazdasággal foglalkozóknak a művelt területekre eső számaként jelzi a mezőgazdasági termelés hatékonyságát, melynek háttérében az agrotechnikai felszereltségtől a biológiai és kémiai támogatásokon keresztül a szakismeretekig és a pénzügyi feltételek biztosításáig számos tényező áll. Szemléletes példája az a különbség, ami az USA 1 farmer/km² és Egyiptom 826 farmer/km² értéke között van, utalva a két ország foglalkoztatási szerkezetében lévő különbségekre is. (RUBENSTEIN, J. M. 2010)

A fizioológiai és a mezőgazdasági népsűrűség összevetésével a mezőgazdasági rendszerek hatékonysági különbségei tehetők szemléletessé. Például Hollandia és Banglades fizioológiai népsűrűsége egyaránt magas, ami arra utal, hogy mindkét országban jelentős nyomás van a földeken az élelmiszertermelés érdekében, de Hollandia sokkal alacsonyabb mezőgazdasági sűrűsége jelzi, hogy a Holland mezőgazdaság sokkal kevesebb mezőgazdasági foglalkoztatottat igényel, azaz nagyobb a hatékonysága. (RUBENSTEIN, J. M. 2010)

Az ipari munkahelyek területigényességére utal az ipari foglalkoztatottaknak az összterületre, a belterületekre vagy témaorientáltabban az ipari területekre vetített értéke, az ipari foglalkoztatottak sűrűsége. A *belterületi sűrűség* fontos indikátor például a kereskedelmi objektumok telephelyválasztása vagy a közigazgatási intézmények elhelyezése számára. Ugyanakkor utal a beépítés jellegére is, amennyiben a magasabb érték városiasabb, az alacsonyabb érték falusiasabb, lazább beépítési sűrűséget feltételez (természetesen egyenletes beépítettség esetén).

4. ábra: A Föld országainak ökológiai lábnyoma (balra) és népességszáma (jobbra) 2002-ben⁸

Forrás: WORLDMAPPER honlapja⁹

A különböző emberi tevékenységek területigényessége – ami a sűrűség reciproka – fontos eleme az *ökológiai lábnyom*¹⁰ kimutatására irányuló kutatásoknak. E vizsgálatok szerint, ha a földtörténet során felhalmozódott és ma termelt, felhasznált erőforrásokat ma kellene együttesen, újratermelhető formában előállítani, figyelembe véve a vízfelhasználást és a hulladékok elhelyezését, akkor ehhez több mint másfélszer ekkora Földre lenne szüksége az emberiségnek. 2012-ben a Global Footprint Network számításai sze-

⁸ [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_real_population_density_\(based_on_food_growing_capacity\)](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_real_population_density_(based_on_food_growing_capacity)) Letöltve: 2012. július 12.

⁹ <http://www.worldmapper.org/display.php?selected=322> Letöltve: 2012. július 11.

¹⁰ *Ökológiai lábnyom:* Annak mértéke, hogy egy egyén, népesség, vagy tevékenység mekkora biológiailag termékeny területet és vizet igényel valamennyi általa elfogyasztott erőforrás előállításához, és a keletkezett hulladék elnyeléséhez az elérhető technika és erőforrás menedzsment gyakorlata alapján. Az ökológiai lábnyomot általában globális hektárban mérik. Mivel a kereskedelem globális, egy egyén vagy ország lábnyoma az egész Föld tengereit és szárazföldjeit magába foglalja. (GLOBAL FOOTPRINT NETWORK honlapja – <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/glossary> Letöltve: 2012. november 1.)

rint augusztus 22-én lépte át az emberiség ökológiai lábnyoma a Föld területét. (GLOBAL FOOTPRINT NETWORK 2012)

I. 3. A népesség területi eloszlásmintázatai

A népesség területi eloszlásmintázatait meghatározó tényezők köre megegyezik a népesség területi eloszlását meghatározó tényezőkkel. Globális léptékben a Föld felszínén való elhelyezkedés domináns elemét a természetföldrajzi tényezők, valamint a történelmi fejlődési folyamatok során változó gazdasági racionalitás és politikai erőviszonyok képezik. A természeti tényezőktől való függés bár sosem szűnik meg, de az egyén szintje felé haladva egyre kisebb lesz, és mind nagyobb szerephez jutnak a társadalmi, a gazdasági és a műszaki környezeti elemek, pontosabban ezeknek az adott helyre jellemző összhangja. Végül ez az összhang teremti meg a „hely szellemét”.

A népesség konkrét eloszlásmintázatának meghatározó tényezője az adott népesség napi és éves életciklusának több generáción átívelő szerveződése, az ehhez szükséges létesítmények, intézmények és hálózatok – ezen belül különösen a közlekedés – igénybevételi gyakoriságával és értékrendbeli fontosságával összefüggő legkisebb erőfeszítést biztosító kialakítása. A mintázatok kialakulhatnak spontán módon és tudatos tervezési folyamat eredményeként. Kifejlődésükben a pozitív visszacsatolásokra épülő önerősítő mechanizmusok akár a gazdaság, akár a társadalom oldaláról meghatározó jelentőséggel bírnak.

Véletlenszerű területi elrendeződés jöhet létre például a természeti tényezők hatására, aminek szép példája Magyarországon az őrségi szeres településszerkezet, melynek egyik fő motiváló tényezője a nehezen művelhető területen a vízmentes dombtetők kiválasztása. A vásárvárosok lineáris zónája különböző tájegységek találkozási zónájában alakult ki például az Alföld és az Északi Középhegység találkozásánál. Jóllehet ebben az esetben például ez a funkció ma már szinte teljesen eltűnt, a vásárvárosi szerepkörhöz kapcsolódott egyéb funkciók továbbélése, az új körülményekhez való igazodása, a város funkcionális bővülése egyes így létrejött városok megerősödéséhez vezetett (pl. Hatvan, Gyöngyös, Eger, Miskolc), máig megőrizve a vásárvárosi vonal nagytérégi megjelenési formáját. A lineáris településszerkezet különösen jellemző hegyvidéki völgyekben vagy útmenti falvakban (pl. Istenmezeje). A sugaras szerkezet különösen agglomerációs területeken a központból kifutó utak mentén koncentrálódó népesség esetén jellemző pl. Budapest agglomerációs gyűrűjének külső zónájában, bár a pesti oldalon lassan kiépülnek a transzverzális utak és ezek mentén itt is kibontakozik a sugaras gyűrűs szerkezet, ami a város belső területén jellemző. A példából is jól látható, hogy az úthálózatnak az elérhetőség biztosítása révén kulcsszerepe van e fizikai struktúrák alakulásában. További domináns tényezőként említhetők a különféle vonalas infrastruktúra elemek – víz-, csatorna-, gázvezetékek hálózatai, de akár a települések levegőzését biztosító zöld folyosók is. Ez is az indoka annak, hogy a terület- és településfejlesztés mellett az eloszlásminták alakításában a műszaki jellegű tervezésnek, a terület- és településrendezésnek van kulcsszerepe. *(lásd: a terület- és településfejlesztéssel és -rendezéssel foglalkozó V. fejezetet)*

5. ábra: Útmenti település völgyben – Kals (Ausztria)

Forrás: A szerző felvétele

I. 4. A népességszám változását befolyásoló folyamatok

A népességszám változásának dinamikája, az azt befolyásoló folyamatjellemzők gazdaságföldrajzi szempontból egyaránt lehetnek egy-egy térség gazdasági és jóléti növekedésének illetve visszaesésének tényezői. Területi különbségeik következtében megváltozik a népesség területi eloszlása, gazdasági, társadalmi kapcsolódásai következtében pedig a gazdaság és a társadalom térszerkezete is.

Valamely terület népességszámának változása egyenlő az ott születettek számának és a halálozások számának különbségével (ami egyenlő a *természetes szaporodás* mutatójával), módosítva az odavándorlások és az elvándorlások egyenlegével (*migrációs egyenleg*). A népesedési folyamatok jellemzésére a demográfusok számos mutatószámot dolgoztak ki.¹¹ Egy-egy területi egység gazdaság- és társadalomföldrajzi vizsgálata, értékelé-

¹¹ Néhány demográfiai alapfogalom meghatározása: (KSH 2012b)

Nyers születési arányszám = születések száma/1000 lakos/év

Nyers halálozási arányszám = elhaltak száma/1000 lakos/év

Természetes szaporodás = a születések és a halálozások különbsége

Természetes szaporodási arányszám = születési arányszám – halálozási arányszám

Termékenység (fertility) = újszülöttek száma/1000 szülőképes korú nő (~15–45 évesek)

Eltartóképesség = a legnagyobb számú népesség, melyet egy adott terület környezete el tud tartani

Telítődés = az a szint, amelynél egy terület népességszáma egyenlő annak eltartóképességével

Nyers arányszámok (összetett viszonyszámok) = az össznépességre vetített indikátorok

Standardizált arányszámok (részviszonyszámok) = a népesség kor, nemi vagy más összetétele alapján számított indikátorok

Reprodukciós arányszám = leány újszülöttek /1000 szülőképes korú nő

Mobilitás = a társadalmi vagy térbeli helyzet megváltozása

Migráció = a népesség mozgása egyik területről a másikra

Migrációs változás = a népességszám nettó változása az oda- és az elvándorlások egyenlege következtében

Korfa = a népesség kor és nemek szerinti megoszlásának hisztogramja

Túlélési arány = egy adott népességben egy bizonyos életkort elérő népesség aránya

Várható élettartam = adott népességcsoport által betölthető életevek száma

se nem nélkülözheti ezeket a szaktudományi jelzőszámokat, melyek részletes bemutatása a demográfiai tankönyvek tárgya. A gazdaságföldrajz keretében a leggyakrabban használt mutatók néhány területi, gazdaságföldrajzi vonatkozását emeljük ki.

I.4.1. A népességszám növekedésének gazdaságföldrajzi jellemzői

A Föld lakosainak száma az elmúlt 200 év során egyre gyorsuló ütemben növekedett. Míg az emberiség létszáma becslések szerint a XIX. szd. elején érte el az 1 milliárd főt, és ennek megkétszereződéséhez mintegy 130 év volt szükséges, addig az eddigi legnagyobb növekedést mutató időszakban (az 1960-as években) az évenként 2 százalékos körüli növekedési ütem 35 évenkénti megkétszereződést jelentett. Azóta a természetes szaporodás globálisan csökkenő tendenciát mutat, és 2012-ben értéke a becslések szerint 1,2 százalékos/év (PRB 2012), ami 58 évenkénti duplázódást jelent.

A népesség növekedési üteme azonban gazdasági fejlettség és földrajzi helyzet szerint igen széles skálán mozog. A fejlett országok átlag 0,1 százalékos növekedési ütemével szemben a kevésbé fejlett országokban 2,4 százalékos a növekedés évente. Ezen belül a legnagyobb értékek főleg afrikai országokban (Niger 3,5 százalékos) és egyes nyugat-ázsiai országokban, a legkisebb értékek a volt szocialista és egyes kelet-ázsiai országokban (Lettország, Bulgária, Szerbia –0,5 százalékos, Japán –0,2 százalékos, Tajvan 0,2 százalékos) találhatók.

Legmagasabb termékenységi ráta		Legalacsonyabb termékenységi ráta	
Niger	7,1	Taiwan	1,1
Szomália	6,4	Lettország	1,1
Burundi	6,4	Szingapur	1,2
Mali	6,3	Bosznia-Hercegovina	1,2
Angola	6,3	Dél-Korea	1,2
Kongói Dem. Közt.	6,3	Magyarország	1,2
Zambia	6,3	Moldova	1,3
Afganisztán	6,2	Lengyelország	1,3
Uganda	6,2	Románia	1,3
Burkina Faso	6,0	Portugália	1,3

I. táblázat: A legmagasabb és a legalacsonyabb termékenységi rátával¹² rendelkező országok

Adatforrás: PRB 2012

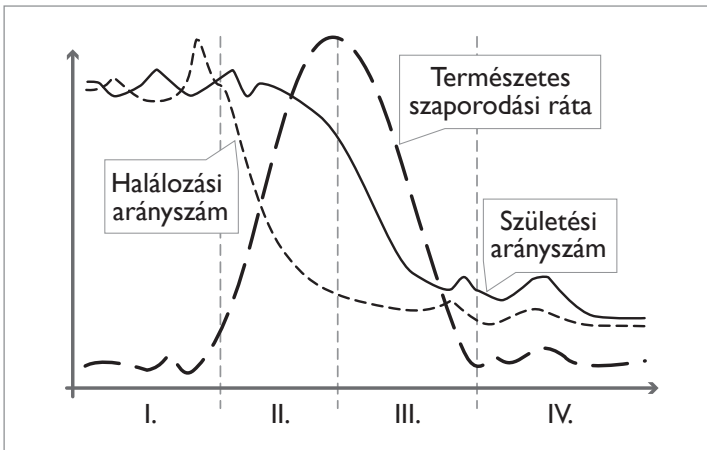
A világ demográfiai órája szerint (PRB 2012) 2012-ben percenként 267 újszülött látja meg a napvilágot, és 107 ember hal meg, ami azt jelenti, hogy a világ népessége percenként 160 fővel növekszik. Ezen belül azonban a kevésbé fejlett országokban 241 ember születik, és 84 hal meg, ami azt jelenti, hogy a világ népessége percenkénti gyarapodásának 98 százaléka a kevésbé fejlett országokra esik. E tendenciák következtében a népesség globális súlypontjainak jelentős átrendeződése várható. A gazdaságilag legfejlettebb országok demográfiai súlyának csökkenésén belül Európa – különösen Kelet-Európa – vesztesége a legnagyobb. A kevésbé fejlett országok demográfiai súlya erőteljesen növekszik,

¹² Nem azonos a természetes szaporodással! Definícióját lásd az előző lábjegyzetben!

különösen a Trópusi-Afrika és Ázsia egyes térségeiben. Az előrejelzések szerint (UNPD 2011) India lakosságszáma 2021-re meghaladja Kína népességszámát, és a világ népességének 2011–2050 között várható növekedésének felét 8 ország (India, Nigéria, Pakisztán, Tanzánia, USA, Kongói Demokratikus Köztársaság, Etiópia és a Fülöp-szigetek) adja. (2. és 3. táblázat, valamint 14. és 15. ábra a fejezet végén)

A népesség növekedési ütemének különbségei mögött csak részben vannak gazdasági különbségek. A befolyásoló tényezők jelentős részét a szociális ellátás, különösen az egészségügy és az oktatás, a népesedési politika, valamint a társadalom tagozódása, demográfiai és szociális szerkezete, csoportjainak viselkedési, kulturális jellemzői képviselik. Ez utóbbiak fontos sajátossága, hogy megváltozásukhoz hosszú idő, sokszor évtizedek kellenek, amit a területi érintkezés változatos formái – az elszigetelődéstől az egymás tiszteletére épülő tolerancián át egymás értékeinek kölcsönös megbecsülése alapján álló együttélésig – megnehezíthetnek vagy elősegíthetnek.

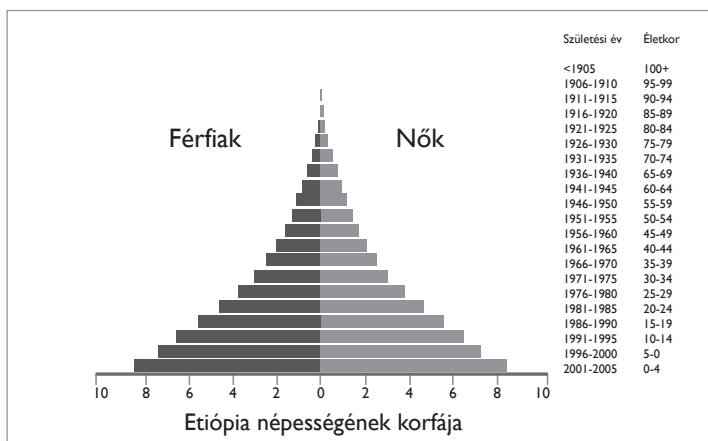
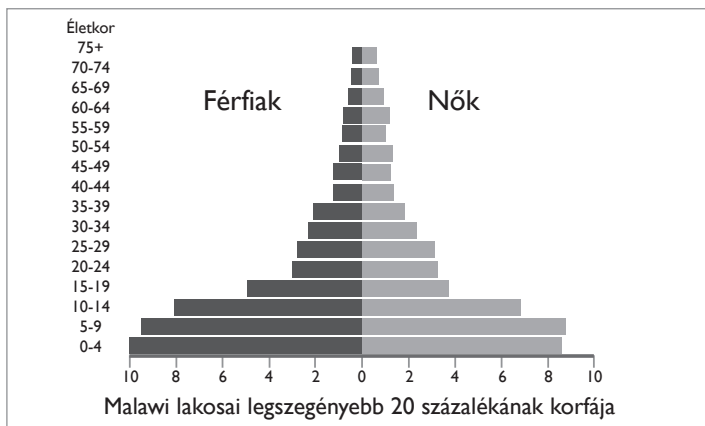

6. ábra: A demográfiai átmenet szakaszai. I.: Magas születési és halálózási arányszám, alacsony természetes szaporodási ráta; II.: Csökkenő halálózási és magas születési ráta, magas természetes szaporodási ráta; III.: Stabilizálódó halálózási és csökkenő születési arányszám, magas természetes szaporodási ráta; IV.: Alacsonyan stabilizálódó halálózási és születési arányszám, alacsony természetes szaporodási ráta

Forrás: A szerző szerkesztése

A születések és a halálózások számának kölcsönhatása alapján a természetes szaporodás, azaz a népességrobbanás négy szakaszát különbözteti meg a szakirodalom. (6. ábra) Ezek a fázisok történelmileg valamennyi ország átment vagy napjainkban épp valamelyik szakaszban van.

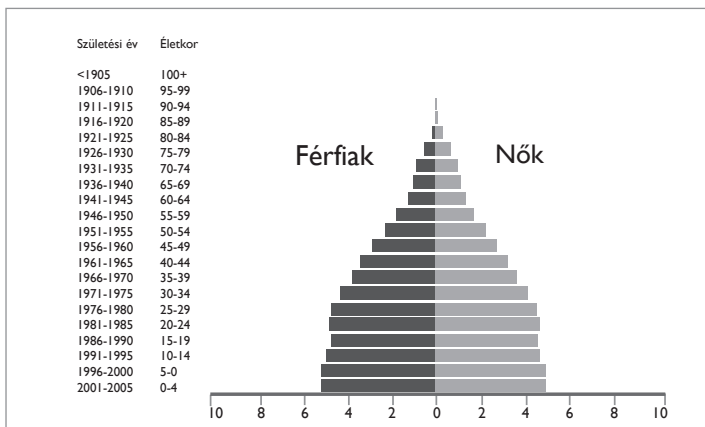
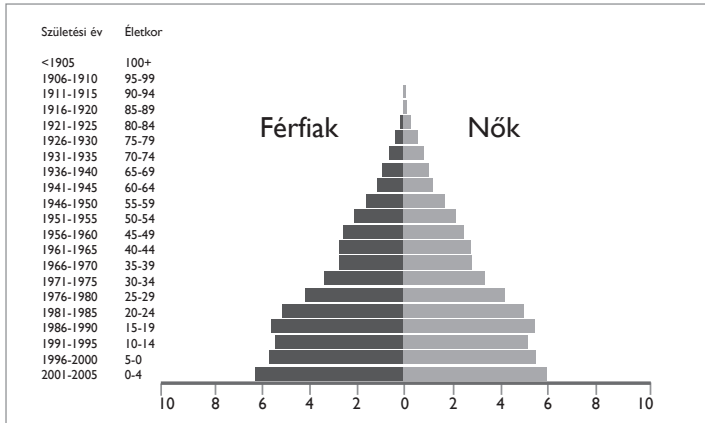
Az egészségügyi ellátó rendszerek globális elterjedésének és összefonódásának köszönhetően az első szakasz napjainkban a valamilyen okból elszigetelődött és/vagy nagyon szegény közösségekre jellemző. A magas (különösen a gyermekkori) halálózási arányszám miatt a várható élettartam rövid, ami az ilyen térségek népességének széles alapú, de erősen keskenyedő korfájában is tükröződik. (7. ábra felül)

7. ábra: Malawi lakosai legszegényebb 20 százalékának (fent) és Etiópia népességének korfája (lent), 2005
Forrás: PRB 2012, p. 3. (Malawi) és LEAHY, E. et al. 2007, p. 12. (Etiópia)

A második szakasz, ami a demográfiai robbanás első fázisa számos kevésbé fejlett országot jellemz. A jellemző korfa széles alapú, fokozatosan keskenyedő piramis. (7. ábra alul) A fiatalok magas arányával rendelkező országok jelentős részben Afrikában, Kelet-Ázsiában és Latin-Amerikában találhatók. A GDP/fő értékük mediánja 2005-ben 1800 amerikai dollár volt. (LEAHY, E. et al. 2007) Bár a GDP növekedési üteme – különösen a természeti erőforrásokban gazdag országokban – kb. 3,5 százalék/év volt 1970 és 2000 között, a GDP alacsony szintje, és a magas születési ráta miatt ez nem járt az életkörülmények jelentős javulásával. Az országok mintegy 90 százalékát autokratikus vagy csak részben demokratikusnak nevezhető berendezkedés jellemezte. A fiatalok magas aránya súlyos foglalkoztatási problémák tartós fennmaradásához vezethet. Ennek is tulajdonítható, hogy a társadalmi konfliktusok 80 százaléka 1970 és 2000 között azokban az országokban tört ki, amelyekben a népesség legalább 60 százaléka 30 éven aluli volt. Figyelemre méltó, hogy a társadalmi konfliktusok kialakulásának valószínűsége egyre növekvő tendenciát mutatott a vizsgált időszakban, és az 1990-es években már meghaladta a 25 százalékot. (LEAHY, E. et al. 2007)

A harmadik szakaszban a születési arányszám fokozatos csökkenése részben népese- és szociálpolitikai intézkedések eredményeivel, részben a gazdasági fejlődéssel, az oktatás és a képzettség színvonalának javulásával, az életmód változásával is összefügg. A korfára jellemző a piramis alapjának fokozatos keskenyedése, de a fiatalok aránya még mindig jelentős súlya. (8. ábra felül)

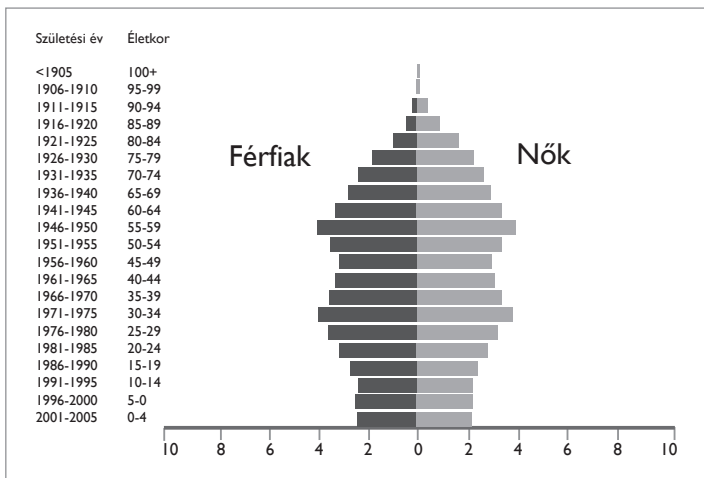

8. ábra: Egyiptom (fent) és Törökország (lent) népességének korfája
Forrás: LEAHY, E. et al. 2007, p. 37. (Egyiptom) és p. 45. (Törökország)

Az országok változatos köre tartozik ebbe a csoportba különösen Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában (pl. Egyiptom, Banglades, Fülöp-szigetek, Peru). A viszonylag alacsony jövedelemmel rendelkező országok GDP növekedési ütemének mediánja 3,1 százalék/év volt a XX. szd. utolsó 30 évében, de ez nem volt elegendő a GDP/fő mutató érzékelhető javulásához. A korszerkezetben még mindig jelentős a fiatalok aránya, ami a szociálpolitikán belül az ifjúságpolitika és az ehhez fűződő ellátó rendszerek, valamint a foglalkoztatási lehetőségek dinamikus növelése iránti igények jelentőségét emeli ki. Még mindig magas a társadalmi konfliktusok kialakulásának valószínűsége, bár kisebb a nagyon fiatal korszerkezettel rendelkező országok csoportjánál. A 2011–2012-ben lezajlott „arab tavaszként” jelzett események tükrében figyelmet érdemel, hogy az 1990-es évekre

a társadalmi konfliktusok valószínűsége az ilyen „ifjú korfával” jellemezhető országokban 5-ről 20 százalék fölé emelkedett. (LEAHY, E. et al. 2007) A társadalmi konfliktusok valószínűségének növekedését nyilván nem csupán a korszerkezet magyarázza, de annak egyik tényezője. Ezt igazolja a fiatalkorú munkanélküliek magas aránya és a fiatalok részvétele e megmozdulásokban. Más oldalról jelzi a nagyon fiatal és az ifjú korszerkezetű térségek társadalmi és gazdasági szerkezeti sajátosságait, lehetséges problémáit az ezekre jellemző magas eltartottsági ráta¹³, és ugyanakkor az alacsony öregedési index¹⁴.

A társadalmi és gazdasági folyamatok a demográfiai átmenet során a születési arányszám további csökkenését eredményezik. Ennek következtében a korfa alja egyre szűkül és fokozatosan kialakul az érett – negyedik – szakaszra jellemző korfa. Az átmeneti fázisban lévő országok, mint pl. Törökország (8. ábra alul), Indonézia, Thaiföld, Mexikó a munkaképes korú népesség relatíve jelentős súlya miatt alacsony szintű eltartottsági rátával és egy körüli (inkább kissé egy alatti) öregedési indexszel jellemezhetőek. Ez az átmeneti, gazdasági szempontból demográfiai előnyöket biztosító időszak megfelelő gazdaságpolitikával nagyobb megtakarításokat, az oktatás és az egészségügy erőteljesebb kormányzati támogatását, magasabb béreket tehet lehetővé. Jellemzően nő a várható élettartam, csökken az írástudatlanok aránya, a gazdasági növekedés mediánja 3 százalék körül alakult a XX. század végén. Ennek az előnynek a kihasználása jellemezte 1970 és 1990 között az ún. „újjonnan iparosodó ázsiai (kistigris)” országokat (pl. Dél-Korea, Tajvan). A csökkenő tendenciájú gazdasági növekedéssel azonban nőtt a társadalmi konfliktusok kialakulásának valószínűsége, de az 1990-es évtizedben még 15 százalék alatt volt. Ez a demográfiailag kedvező időszak azonban általában maximum 40 évig tart. Ezt követően a népesedési folyamatok az érett fázisba mennek át, és kialakul az annak megfelelő korszerkezet. (9. ábra) (LEAHY, E. et al. 2007)

9. ábra: Japán népességének korfája, 2005

Forrás: LEAHY, E. et al. 2007, p. 55.

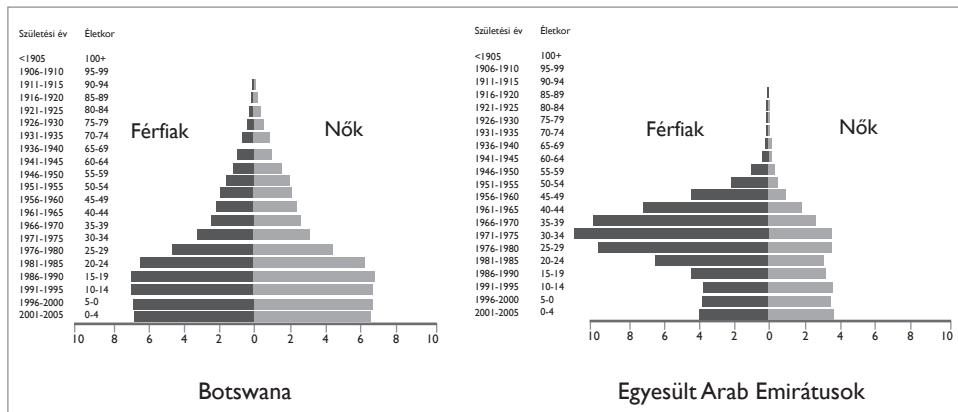
¹³ Eltartottsági ráta a gyermek- (14 éven aluli) és időskorú (65 éven felüli) népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

¹⁴ Öregedési index a 65 éven felüli időskorú népesség és a 14 éven aluli gyermeknépesség egymáshoz viszonyított aránya.

Az átlagéletkor és a várható élettartam növekedése mellett a születési arányszám sok esetben annyira lecsökken, hogy a népességszám nem fenntartható és csökkenő tendenciát vesz fel. Ez a korszerkezet jellemző csaknem valamennyi fejlett gazdasággal rendelkező országra, különösen Európában (pl. Németország, Olaszország, Írország, és a volt szocialista országokban), de több ázsiai országban is kimutatható (pl. Japán, Dél-Korea). Tipikus problémája ezeknek az országoknak – de kisebb térségeknek is – a népesség öregedése, amit az öregedési index magas értéke is jelez. A GDP növekedési üteme általában alacsonyabb, az eltartottsági ráta magas, de az idősek arányának növekedése miatt, amit a nyugdíjrendszerek működési nehézségei kísérnek. Súlyosítja a gondokat, hogy a lassú növekedés és szerkezeti problémák miatt a fiatalok munkanélküliségi rátája emelkedik, miközben a nyugdíjkorhatár emelése is szükséges és indokolható. Az egészségügyi rendszerekben megnő az idősek ellátásával kapcsolatos feladatok súlya.

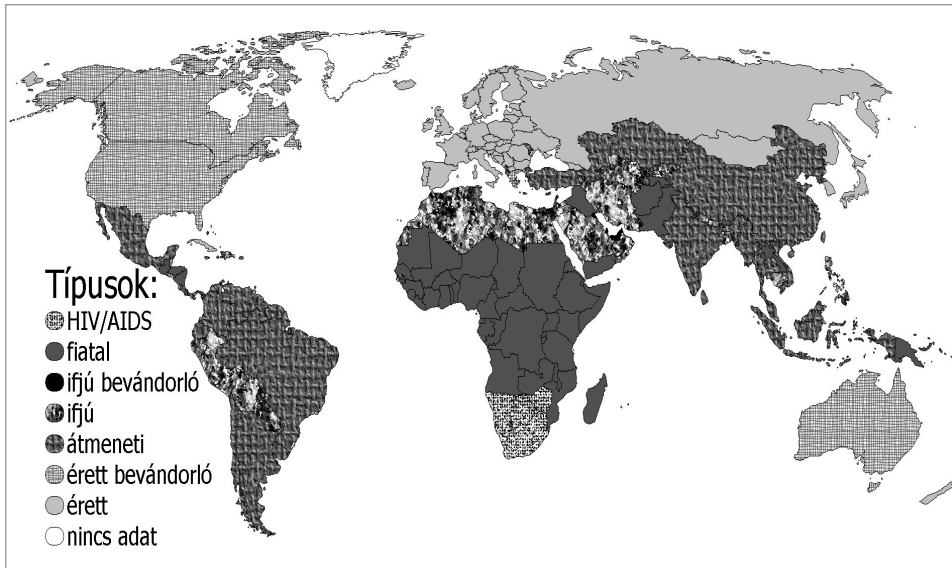
A vizsgált térség (ország) népességét ért hatások hosszú időn át megőrződnek és tükröződnek annak korszerkezetében. Így pl. a magyarországi korfán még ma is kimutatható a II. világháború, a Ratkó-korszak vagy az 1970-es évek népesedéspolitikai intézkedéseinek hatása. (lásd 110 év interaktív korfáját a KSH honlapján¹⁵) Az egészségügyi viszonyok és társadalmi szokások hatását jelzi a fiatal munkaképes korcsoportot érintő magas halálozási arányszám a HIV-fertőzések következtében pl. egyes dél-afrikai országokban (Botswana, Lesoto, Sváziföld). (10. ábra bal)

Jelentős torzulásokat okozhat a népesség vándorlása mind az elvándorlással, mind a bevándorlással érintett területeken. (10. ábra jobb) A legmobilabb korcsoport a fiatal munkaképes korúak csoportja, de jelentős különbségek mutathatók ki a nemzetközi, az országokon belüli, sőt a falu–város közötti népességmozgásokkal érintett népesség korszerkezetében. Míg nemzetközi szinten a 25–40 éves korcsoportok, nemzeti szinten inkább a 20–30 évesek, a falu–város közötti mozgásokban a fiatalok mellett az idősebb korúak is nagyobb aktivitást mutatnak. Azonban ezek a mozgások sem egységesegek, mert erősen függenek a gazdasági feltételektől, a társadalmi, családi és egyéni szokásoktól, kapcsolatrendszerektől, a térségek egymáshoz való viszonyától.

10. ábra: Botswana (balra) és az Egyesült Arab Emírátsok (jobbra) korfája, 2005
 Forrás: LEAHY, E. et al. 2007, p. 71. (Botswana) és p. 67. (Egyesült Arab Emírátsok)

¹⁵ <http://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html> Letöltve: 2012. november 1.

II. ábra: A demográfiai átmenet tipikus korszerkezetei a világban

Forrás: LEAHY, E. et al. 2007, p. 19.

I.4.2. A migráció gazdaságföldrajzi összefüggései

A migráció az egyéneket, társadalmi csoportokat érő és adott területekhez kötődő változatos taszító és vonzó erők kölcsönhatásának eredménye. Megkülönböztetik az országok közötti nemzetközi (interkontinentális vagy intrakontinentális) migrációt és az adott országon, térségen belüli belső migrációt. A lakóhelyhez való kötődéstől függően különbséget tesznek állandó és ideiglenes vándorlás¹⁶ között.

A migrációt kiváltó motivációk szerint lehet: (BERRY, B. J. L. et al. 1976)

- *Kezdetleges migráció*, amikor főként a természeti környezeti feltételek megváltozása miatt történik lakóhely-változtatás (pl. nomád állattartók az Iszlám Világ sivatagos területein).
- *Kényszerített migráció* – kitelepítés, áttelepítés –, amikor valamilyen külső kényszer, rendszerint politikai okok miatt erőszakosan történik a lakosság átköltöztetése (pl. a II. világháború után a németek vagy a magyarok kitelepítése több európai országból, de gazdasági okok miatt is pl. víztározók vagy bányák létesítése kapcsán – lásd Bözödújfalú Erdélyben).
- *Ösztönzött migráció*, amikor a lakosságnak választási lehetősége van maradni vagy távozni, de külső erők ösztönzik az elvándorlásra (pl. nemzetiségi jogok korlátozása következtében)
- *Szabad migráció*, amikor a taszító és vonzó erők egyéni mérlegelése alapján, szabadon lehet dönteni a költözésről (pl. faluból városba költözés vagy napjainkban az Európai Unió belüli munkavállalás céljából történő migráció)

¹⁶ Ideiglenes vándorlás esetén csak tartózkodási helyet változtatnak, a lakóhelyre bizonyos idő után visszatérnek az elköltözők.

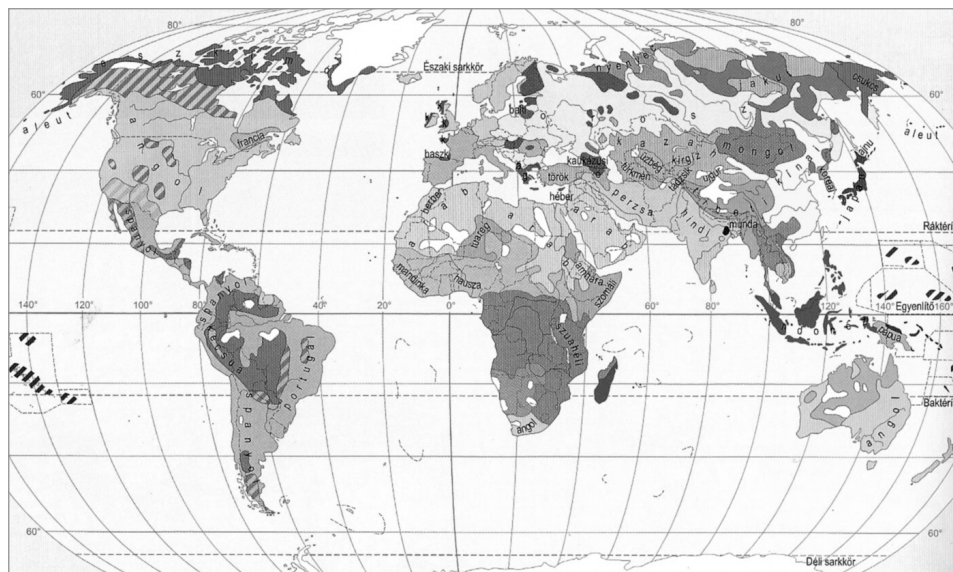
- *Tömeges migráció*, amikor az egyéni motivációk helyett egy társadalmi csoport részeként, a csoportot követve történik a lakóhely-változtatás (pl. szlovákiai vagy magyar romák Kanadába költözése a XXI. század elején).

A migrációt kiváltó vonzó és taszító gazdasági tényezők között különös jelentősége van a foglalkoztatási lehetőségek, a munkakörülmények, az elérhető jövedelem, a reálbérek különbségeinek, pontosabban az ezekről szóló információknak. A sikeres gazdasági szerkezetváltással, egy új iparág vagy szolgáltatás megjelenésével, felfutásával, jelentős innovációs aktivitással rendelkező térség vonzereje megnő. Más oldalról a gazdasági nehézségekkel, magas munkanélküliségi rátával, alacsony bérekkel jellemezhető térségek a gazdasági menekültek fő forrásai. A tényezőmobilitás klasszikus közgazdasági modelljének „gazdasági embere” mint munkaerő a migráció révén a piaci viszonyokhoz igazodva valósítja meg a területi különbségek felszámolását, amikor jövedelmének maximalizálására törekszik. A modell működésének feltétele azonban a teljes tájékozottság a foglalkoztatási lehetőségekről, az elérhető munkabékekről, a migrációs akadályok hiánya, az azonos képességekkel, értékrenddel és szükségletekkel rendelkező munkaerő bősége. A gyakorlatban azonban sajnos, épp ezek a feltételek nem vagy csak részlegesen teljesülnek. Emellett a migrációra számos egyéb tényező is hatással van.

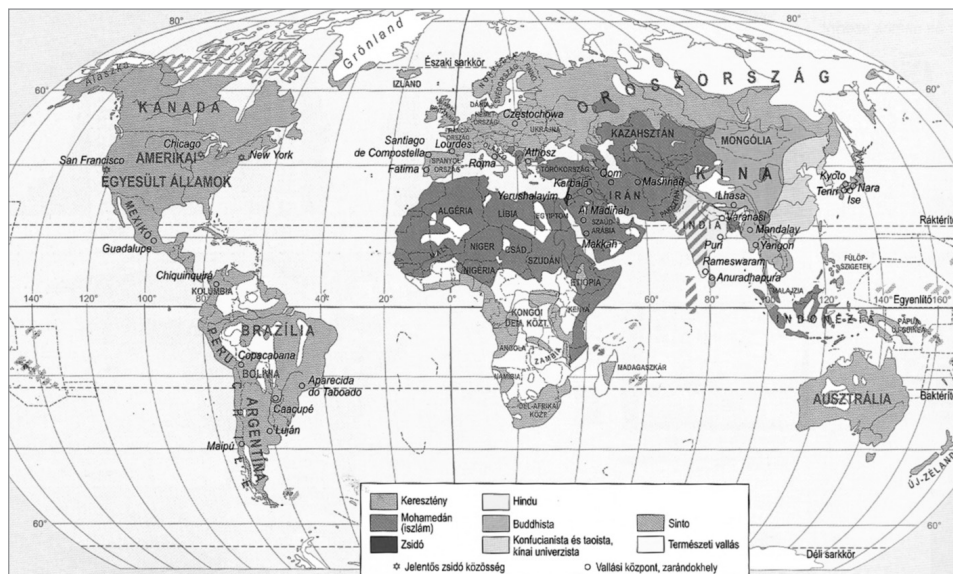
A kulturális tényezők között ma a nyelv, nyelvismeret különösen meghatározó a migrációs szándékok és irányok megválasztásában. Szembetűnő ez a tényező olyan országok esetében, melyek között lévő határok nyelvi etnikai csoportokat vágnak el (pl. a trianoni határok megállapításával a szomszédos országokba került magyarok). Megfigyelhető a nagyszámú népesség által beszélt nyelvterületek vonzereje a nyelvi rokonságban álló térségek számára (pl. románok előszeretettel mennek latin nyelvű országokba, így Olaszországba, Spanyolországba, Franciaországba), vagy az egyre inkább világnyelvként használt angol nyelvű területek vonzereje. (12. ábra) A szokások, a kultúra ismerete mellett a nyelvismeret is szerepet játszik a korábbi gyarmati területekről a volt gyarmattartó országokba irányuló mozgásokban.

A különböző kultúrák migrációs szempontból is meghatározó elemei a vallások. (13. ábra) A vallási előírások betartása, a szokások megőrzése, a más vallásúakkal szembeni tolerancia különbségei egyrészt pozitív visszacsatolási folyamatként a közösség belső összetartozását erősítik, és vonzerőt gyakorolnak az újonnan érkezők számára, másfelől helyi konfliktusok forrása lehet a befogadó lakosság normáival való ütközések esetén (pl. Észak-Írország, Izrael). Az egyes vallások terjedése részben hittérítők tevékenységének, részben az adott vallás követői vándorlásának a következménye. A nagyobb vallások magterülete szorosan kötődik azok szent helyeihez, melyek jelentős zarándoklati központokként is vándorlási célterületek:

- A kereszténység – Izrael területéről,
- az iszlám – Szaud Arábia területéről,
- a buddhizmus Nepál és Észak-India területéről terjedt el világszerte.

12. ábra: A világ nyelvcsaládjai
 Forrás: CARTOGRAPHIA 2004 , p. 172.

13. ábra: A világ nagy vallásai
 Forrás: CARTOGRAPHIA 2004 , p. 172.

A fiatalok, munkaképes korúak migrációjának kritikus következménye egyfelől a forrásterület korszerkezetének megváltozása, jellemzően előregedése, hosszú távon akár elnéptelenedése, a jól képzettek elvándorlása esetén az „*agyelszívás*” (brain drain) miatt a foglalkoztatási lehetőségek színvonalának csökkenése. A célterületen ezzel szemben fiatalodik a korstruktúra, amit felerősít a családalapítással növekvő születések száma, javul az életszínvonal a rendszerint innovatívabb, magasabban képzettek foglalkoztatásából adódó többletjövedelem következtében.

A migráció a népesség összetételében is torzulásokhoz vezethet, mivel elsősorban a férfiak indulnak először útnak, akik többnyire vendégmunkásként kezdenek dolgozni. A fejlettebb/gazdagabb országokban (pl. EU, USA, Perzsa-öböl menti emirátusok) dolgozó vendégmunkások hazautalt jövedelme sok országban a megélhetés alapforrása. Őket később követi a közvetlen (feleség, gyerekek), és még később – már kisebb valószínűséggel – a tágabb (szülők, rokonok) család. A bevándorlók által alkotott közösségek területe sokszor elkülönül a befogadó térségen belül (pl. kínai, arab stb. negyedek). A felmerülő társadalmi feszültségek miatt egyre több ország alkalmazza a korlátlan bevándorlás engedélyezése helyett az u.n. *szelktív bevándorlási politikát* (pl. USA). Ennek részeként különféle politikai, gazdasági, képzettségi kritériumokat érvényesítenek. Az ilyen szabályozást folytató kiemelt célterületek vonzerejét jelzi az illegális bevándorlók sokszor igen nagy száma.

Az adminisztratív szabályozás mellett a migráció meghatározó tényezője a távolság mind földrajzi, fizikai értelemben, mind gazdasági és társadalmi értelemben. Ennek hatását jól lehet elemezni a gravitációs analógiát hasznosító gravitációs modellekkel. Általában érvényes szabályként fogalmazható meg, hogy minél távolabb van egy térség, azaz minél nehezebb megközelíteni az adott térséget, annál kevésbé játszik migrációs célpont szerepet. Ezt a hatást azonban kompenzálja/mérsékli a célterület nagyságrendje – különösen a forrásterülethez viszonyítva. Vagyis minél nagyobb a célterület (pl. népesség, munkaalkalom, elérhető jövedelem tekintetében), annál erősebb vonzó hatást gyakorol a forrásterületre.

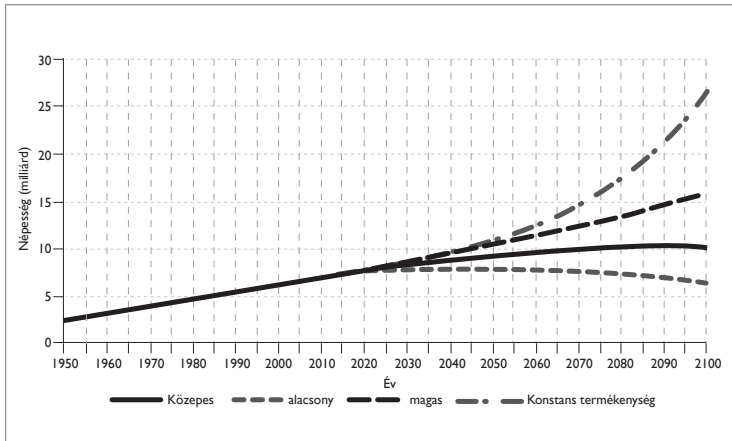
A nagyságrendekkel, kapcsolati lehetőségekkel és jellemzőkkel összefüggő gazdasági tényezőként nagyon korlátozhatja a migrációs folyamatokat az ingatlanok helyzetéből adódó értékkülönbözlet. Ugyanaz a lakóház pl. egészen más értéket képvisel Kelet-Magyarországon és Budapesten vagy Bécsben, vagy akár egy településen belül is (pl. Budapesten belül a Rózsadombon vagy Soroksáron való elhelyezkedés).

A népességmozgások meghatározó eleme a térségekről rendelkezésre álló információ, és az információ közvetítője. Az információ több mint egyszerű adatok közlése. Ahhoz, hogy egy adatból információ legyen, azt be kell ágyazni egy összefüggérendszerbe. A migráció szempontjából a célterület, a forrásterület és a változtatásban érintettek jellemzőinek, különösen ez utóbbiak erőforrásainak és várakozásainak összevetése adja azt az információt, ami a migrációval kapcsolatos döntéseket megalapozhatja.

Ország vagy terület	Népesség az év közepén (ezer fő)			A népesség megoszlása (százalék)		
	2011	2050	2100	2011	2050	2100
	Világ összesen	6 974 036	9 306 128	10 124 926	100	100
Legfejettebb régiók ¹⁷	1 240 380	1 311 731	1 334 786	17,8	14,1	13,2
Kevésbé fejlett régiók ¹⁸	5 733 657	7 994 397	8 790 140	82,2	85,9	86,8
Legkevésbé fejlett országok ¹⁹	851 103	1 726 468	2 690 518	12,2	18,6	26,6
Egyéb kevésbé fejlett országok ²⁰	4 882 553	6 267 928	6 099 623	70,0	67,4	60,2
Kevésbé fejlett régiók Kína nélkül	4 355 151	6 668 507	7 825 179	62,4	71,7	77,3
Trópusi-Afrika ²¹	877 567	1 960 102	3 358 050	12,6	21,1	33,2
Kontinensek						
Afrika	1 045 923	2 191 599	3 574 141	15,0	23,6	35,3
Kelet-Afrika	332 536	779 613	1 414 284	4,8	8,4	14,0
Közép-Afrika	129 981	278 350	396 869	1,9	3,0	3,9
Észak-Afrika	212 988	322 458	343 712	3,1	3,5	3,4
Dél-Afrika	58 212	67 327	65 369	0,8	0,7	0,6
Nyugat-Afrika	312 205	743 850	1 353 906	4,5	8,0	13,4
Ázsia	4 207 448	5 142 220	4 596 224	60,3	55,3	45,4
Kelet-Ázsia	1 580 646	1 511 963	1 122 895	22,7	16,2	11,1
Ebből: Kína ²²	1 347 565	1 295 604	941 042	19,3	13,9	9,3
Dél- és Közép-Ázsia	1 789 919	2 475 684	2 288 981	25,7	26,6	22,6
Közép-Ázsia	61 442	81 799	80 783	0,9	0,9	0,8
Dél-Ázsia	1 728 477	2 393 885	2 208 198	24,8	25,7	21,8
Ebből: India	1 241 492	1 692 008	1 550 899	17,8	18,2	15,3
Délkelet-Ázsia	600 025	759 207	701 323	8,6	8,2	6,9
Nyugat-Ázsia	236 858	395 367	483 025	3,4	4,2	4,8
Európa	739 299	719 257	674 796	10,6	7,7	6,7
Kelet-Közép- és Kelet-Európa	294 284	256 946	221 966	4,2	2,8	2,2
Ebből: Oroszország	142 836	126 188	111 057	2,0	1,4	1,1
Észak-Európa	99 768	114 036	119 439	1,4	1,2	1,2
Dél-Európa	155 838	155 227	136 856	2,2	1,7	1,4
Nyugat-Európa	189 410	193 048	196 536	2,7	2,1	1,9
Latin-Amerika	596 629	750 956	687 517	8,6	8,1	6,8
Karib-szigetek	41 930	47 314	42 464	0,6	0,5	0,4
Közép-Amerika	158 018	215 569	211 695	2,3	2,3	2,1
Ebből: Mexikó	114 793	143 925	127 081	1,6	1,5	1,3
Dél-Amerika	396 681	488 073	433 359	5,7	5,2	4,3
Ebből: Brazília	196 655	222 843	177 349	2,8	2,4	1,8
Észak-Amerika	347 563	446 862	526 428	5,0	4,8	5,2
Ebből: Amerikai Egyesült Államok	313 085	403 101	478 026	4,5	4,3	4,7
Óceánia	37 175	55 233	65 819	0,5	0,6	0,7
Ausztrália/Új-Zéland	27 020	37 063	42 232	0,4	0,4	0,4
Melanézia	8 935	16 585	21 832	0,1	0,2	0,2
Mikronézia	542	726	755	0,0	0,0	0,0
Polinézia ²³	678	859	1 001	0,0	0,0	0,0

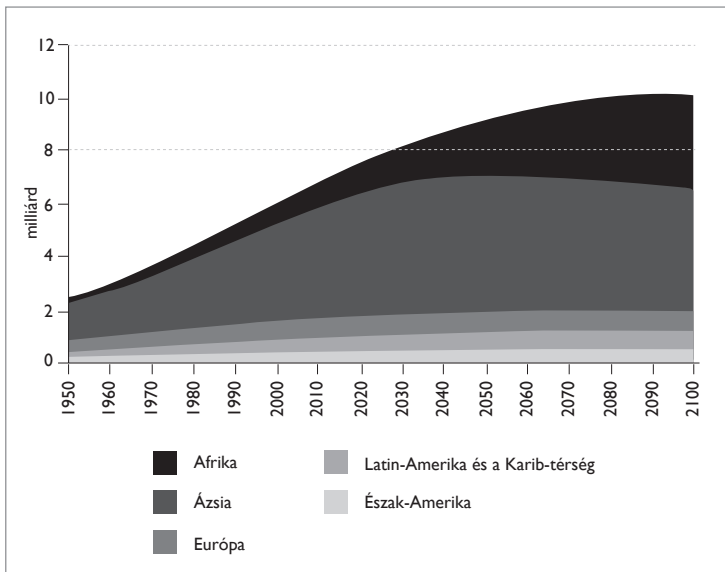
2. táblázat: A világ népességének megoszlása

Adatforrás: UNPD 2011

14. ábra: Az emberiség népességszámának változása 1950–2100 között különböző előrejelzések és változatok szerint

Forrás: UNPD 2011

15. ábra: A kontinensek népességszámának változása

Forrás: UNPD 2011

¹⁷ Legfejlettebb régiók: Európa, Észak-Amerika, Ausztrália/Új-Zéland és Japán.

¹⁸ Kevésbé fejlett régiók: Afrika, Ázsia (kivéve Japán), Latin-Amerika és a Karib-szigetek összeg régiója továbbá Melanézia, Mikronézia és Polinézia.

¹⁹ Legkevésbé fejlett 48 ország: 33 Afrikában, 9 Ázsiában, 5 Óceániában továbbá egy Latin-Amerikában és a Karib-szigeteken.

²⁰ Egyéb kevésbé fejlett országok: kevésbé fejlett régiók kivéve a legkevésbé fejlett országok.

²¹ Trópusi-Afrika: Afrika kivéve Észak-Afrika (Szudán Trópusi-Afrikához tartozik).

²² Itt statisztikailag Hong Kong and Makaó, a kínai Különleges Közigazgatású Térségei (SAR, Special Administrative Regions) nélkül.

²³ Pitcairn-nel együtt.

A több, mint 100 millió lakosú országok 1950-ben, 2011-ben, 2050-ben és 2100-ban (millió fő)							
1950		2011		2050		2100	
Ország	Nép.	Ország	Nép.	Ország	Nép.	Ország	Nép.
1. Kína	551	1. Kína	1348	1. India	1692	1. India	1551
2. India	372	2. India	1242	2. Kína	1296	2. Kína	941
3. USA	158	3. USA	313	3. USA	403	3. Nigéria	730
4. Oroszország	103	4. Indonézia	242	4. Nigéria	390	4. USA	478
		5. Brazília	196	5. Indonézia	293	5. Tanzánia	316
		6. Pakisztán	177	6. Pakisztán	275	6. Pakisztán	261
		7. Nigéria	163	7. Brazília	223	7. Indonézia	254
		8. Banglades	151	8. Banglades	194	8. Kongói D. K.	212
		9. Oroszország	143	9. Fülöp-szigetek	155	9. Fülöp-szigetek	178
		10. Japán	126	10. Kongói D. K.	149	10. Brazília	177
		11. Mexikó	115	11. Etiópia	145	11. Uganda	171
				12. Mexikó	144	12. Kenya	160
				13. Tanzánia	138	13. Banglades	157
				14. Oroszország	126	14. Etiópia	150
				15. Egyiptom	123	15. Irak	145
				16. Japán	109	16. Zambia	140
				17. Vietnám	104	17. Niger	139
						18. Malawi	130
						19. Szudán	128
						20. Mexikó	127
						21. Egyiptom	123
						22. Oroszország	111
						23. Afganisztán	111
Összesen	1183	Összesen	4216	Összesen	5959	Összesen	6892
A világ arányában		A világ arányában	0,06	A világ arányában	0,06	A világ arányában	0,07

3. táblázat: A 100 millió lakosnál nagyobb országok 1950–2100

Adatorrás: UNPD 2011

Visszatekintő kérdések

- Mi a népességszám nagyságrendjének gazdaságföldrajzi jelentősége?
- Milyen tényezők befolyásolják a népesség területi eloszlását?
- Hol alakultak ki nagy népességkoncentrációk a Földön?
- Milyen összefüggéseket jeleznek a népsűrűség különböző mutatói?
- Melyek a népességszám növekedésének gazdaságföldrajzi jellemzői?
- Melyek a migráció gazdaságföldrajzi összefüggései?
- Elemezze és értékelje a Föld országainak ökológiai lábnyomát és népességét ábrázoló 4. ábrán szereplő térképeket!
- Elemezze a 100 millió lakosnál nagyobb országok adatait a 3. táblázat alapján!

Irodalomjegyzék

- ACEMOGLU, D. – YARED, P. 2010: Growth in a partially de-globalized world. Political Limits to Globalization. – *American Economic Review* 2. pp. 83–88.
- AGNEW, J. A. – MITCHELL, K. – TOAL, G. 2003: A companion to political geography. – Blackwell, Malden (Massachusetts)
- AIYAR, SH. 2012: From Financial Crisis to Great Recession: The Role of Globalized Banks. – *American Economic Review* 3. pp. 225–230.
- AIZENMAN J. – PINTO, B. –RADZIWILL, A. 2007: Sources for financing domestic capital – is foreign saving a viable option?. – *Journal of International Money and Finance* 5. pp. 682–702.
- AIZENMAN, J. – SUSHKO, V. 2011: Capital Flow Types, External Financing Needs, and Industrial Growth: 99 countries, 1991–2007. – NBER Working Paper 17228.
- AL GORE, A. A. 1998: The Digital Earth: Understanding our planet in the 21st Century. – Los Angeles – <http://www.opengeospatial.org/pressroom/papers> Letöltve: 2012. november 1.
- ALESINA, A. – ZHURAVSKAYA, E. 2011: Segregation and the Quality of Government in a Cross Section of Countries. – *American Economic Review* 5. pp. 1872–1911
- ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK 2011: Jelentés a térségek felzárkóztatására fordított pénzeszközök felhasználásáról. – Állami Számvevőszék (december 8.), Budapest
- ALLEN, J. – HAMNETT, C. (eds.) 1995: A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality. – Oxford University Press/The Open University, London
- ALONSO, M. N. – UBS – UNED 2008: Recent market developments from an Econophysics perspective. – Fribourg Symposium. – <http://www.unifr.ch/econophysics/symposium/talks08/Noguer%20-%20Market%20developments.pdf> Letöltve: 2012. november 4.
- ANDERSON, B. 2006: Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről. – (Fordította: Sonkoly G.) – L’Harmattan Kiadó, Budapest
- ASHWORTH, G. J. – VOUGH, H. 1990: Selling the City: Marketing Approaches in Public Sector Urban Planning – Belhaven Press, London, New York
- ASHWORTH, G. J. – VOUGH, H. 1997: A város értékesítése – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- ATKINS, P. 1988: Redefining agricultural geography as the geography of food.– *Area*, 20. 3.
- AUBERT A. 2007: A nemzetközi és a hazai turizmus területi folyamatai, piaci tendenciái a globalizáció korában. – *Földrajzi Közlemények* 55. 3.
- AZ IGAZSÁG ÉS A BÉKE PÁPAI TANÁCSA 2007: Quadragesimo anno. Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. – (Fordította: Dér K. – Horvát P.) – Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest
- BACHE, I. – ANDREOU, G. – ATANASOVA, G. – TMOŠIC, D 2011: Europeanization and multi-level governance in South-east Europe: The domestic impact of EU cohesion policy and preaccession aid. – *Journal of European Public Policy* 18. 1.
- BÁNFALVI J. 1995: Magyarország idegenforgalmi földrajza. – Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest
- BANSAL, R. – SHALIASTOVICH, I. 2010: Confidence Risk and Asset Prices. – *American Economic Review* 2. pp. 537–541.

- BANSKY, J. 2002: Rural geography – A research discipline new to Polish geography. – *Przeład Geograficzny*, 74. 3.
- BARLOW, J. P. 1991: Coming into the Country. – *Communications ACM* 34.
- BARSI Á. – LOVAS T. 2010: Lézerszkennelés. – Egyetemi tantárgy anyaga, BME. – http://www.fmt.bme.hu/fmt/htdocs/oktatas/tantargy.php?tantargy_azon=BMEEOFT-V98 Letöltve: 2012. november 1.
- BARTA GY. – BELUSZKY P. 1999: Előzetes megjegyzések a nagyvárosok és agglomerációjuk kapcsolatáról. – In: BARTA GY. – BELUSZKY P. (szerk.): Társadami–gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban I. – Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest
- BAUDRILLARD, J. 1983: *Simularca and Simulation*. – Semiotex(e), New York
- BÉKÉSI L. 2004: *A politika földrajza*. – Aula Kiadó, Budapest
- BELUSZKY P. – KOVÁCS Z. – OLESSÁK D. (szerk) 2001: *A terület- és településfejlesztés kézikönyve*. – Magyarország kézikönyvtára sorozat. CEBA Kiadó, Váckisújfalu
- BELUSZKY P. 1999: *Magyarország településföldrajza. Általános rész*. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- BELÜGYMINISZTERIUM 2002: *Településfejlesztési Füzetek 24.* – Belügyminisztérium Településfejlesztési Iroda, Budapest
- BENEDIKT, M. 1991: *Cyberspace: Some Proposals*. – In: BENEDIKT, M. (ed.): *Cyberspace: First Steps*. – MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- BERNEK Á. – FARKAS P. 2002: *A monetáris világ, pénz „mindenhatóságának” politikai kérdőjelei*. – In: BERNEK Á. (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BERNEK Á. (szerk.) 2002: *A globális világ politikai földrajza*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BERNEK Á. 1999: *A globális világgazdaság térszerveződése*. In: NEMES NAGY J. (szerk.): *Helyek, terek, régiók*. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- BERRY, B. J. L. – CONKLING, E. C. – RAY, D. M. 1976: *The Geography of Economic Systems*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey
- BERRY, B. J. L. 1967: *Geography of Market Centers and Retail Distribution*. – Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J.
- BLAHÓ A. – KUTASI G. (szerk.) 2010: *Erőközpontok és régiók*. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- BODNÁR Á. 2011: *Megduplázódik idén a mobil szélessávú előfizetések száma*. – Internet, WSW, január 12.
- BODNÁR L. 2005: *Az idegenforgalom hazai és nemzetközi vonatkozásai*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BOWLER, I. R. – ILBERY, B. W. 1987: *Redefining agricultural geography*. – *Area*, 19. 4.
- BRADSHOW, M. – WHITE, G. W. – DYMOND, J. P. – CHACKO, E. 2012: *Contemporary World Regional Geography*. – McGraw-Hill, New York
- BRUNN, S. D. – LEINBACH, T. R. (eds.) 1991: *Collapsing space and time: Geographic Aspects of Communication and Information*. – Harper Collins Academic, New York
- BRYANT, C. R. – MAROIS, C. 1995: *The sustainability of rural system*. – Montreal
- BRZEZINSKI, Z. 1999: *A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai*. – Európa Könyvkiadó, Budapest
- BUDAY-SÁNTHA A. 2004: *A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi versenyképességben*. – Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

- BULLMANN, U. 1997: The Politics of the third level. – In: JEFFERY, CH. (ed.): The Regional Dimension of the European Union. Towards a Third Level in Europe? – Frank Cass & Co. Ltd., London
- BURNSIDE, C. 2011: The Cross Section of Foreign Currency Risk Premia and Consumption Growth Risk: Comment. – American Economic Review 7. pp. 3456–3476.
- CAIRNCROSS, F. 1997: The death of distance. How the communication revolution will change our lives. – Harvard Business School Press, Boston
- CAPPELLIN, R. 1997: Federalism and network paradigm: guidelines for a new approach in national regional policy. – In: DANSON, M. (ed.): Regional Governance and Economic Development. – Pion, London
- CARVALHO, V. M. – MARTIN, A. – VENTURA, J. 2012: Understanding Bubbly Episodes. – American Economic Review 3. pp. 95–100.
- CARTOGRAPHIA 2004: Földrajzi Világtalasz. – Cartographia Kft., Budapest
- CASTELLS, M. – INCE, M. 2006: A tudás világa. – Napvilág Kiadó, Budapest
- CASTELLS, M. 1996: The Rise of the Network Society: the information age. – Blackwell, Oxford
- CIA 2012: The World Factbook – Guide to Country Profiles. – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/docs/rankorderguide.html> Letöltve: 2012. november 1.
- CLOKE, P. J. – PARK, C. C. 1985: Rural Resource Management. – New York
- CLOKE, P. J. 1979: Key settlements in rural area. – London
- CLOKE, P. J. 1983: An introduction to rural settlement planning. – London
- CLOUT, H. D. 1972: Rural geography. – London
- COE, N. M. – KELLY, PH. F. – YEUNG, H. W. C. 2007: Economic Geography. – Blackwell, Oxford
- COENEN, G. – STRAUB, R. – TRABANDT, M. 2012: Fiscal policy during and after the financial crisis. – American Economic Review 3. pp. 71–76.
- CORSETTI, G. – KONSTANTINOU, P. T. 2012: What Drives US Foreign Borrowing? Evidence on the External Adjustment to Transitory and Permanent Shocks. – American Economic Review 2. pp. 1062–1092.
- CRAGLIA, M. – GOODCHILD, M. F. – ANNONI, A. – CAMARA, G. – GOULD, M. – KUHN, W. – MARK, D. – MASSER, I. – MAGUIRE, D. – LIANG, S. – PARSONS, E. 2008: Next-Generation Digital Earth, a position paper from the Vespucci Initiative for the Advancement of Geographic Information Science. – International Journal of Spatial Data Infrastructures Research, 3. pp. 146–167.
- CSATÁRI B. – FARKAS J. Zs. 2006: A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. – Tér és társadalom, 20. 4.
- CSATÁRI B. 1996: A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége. – MTA RKK ATI PHARE kiadvány, Kecskemét
- CSATÁRI B. 1999: A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata I–II. Kézirat. – MTA RKK ATI, Kecskemét
- CSATÁRI B. 1999b: A magyar vidék térségi tagozódása. Kutatási zárójelentés. – MTA RKK ATI, Kecskemét
- CSATÁRI B. 2000: Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. – In.: DÖVÉNYI Z. (szerk.): Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek. – MTA FKI, Budapest

- CSATÁRI B. 2004: Kísérlet a területi konfliktusok földrajzi értelmezésére. – II. Magyar Földrajzi Kongresszus, Szeged
- CSICSERI-RÓNAI I. 2003: Nagy Ferenc. – Occidental Press, Budapest
- CSOMÓS GY. – KULCSÁR B. 2012: A városok pozíciója a globális gazdaság irányításában a nagyvállalatok forgalma alapján. – Földrajzi Közlemények 2. pp. 138 – 151.
- CSOMÓS GY. 2008: Regionális centrumok a globális térben. Lakosságszám vagy funkcionalitás? – Debreceni Műszaki Közlemények, 1.
- DANIELS, P. 2008: Geographies of the economy. In: DANIELS, P. – BRADSHAW, M. – SHAW, D. – SIDAWAY, J. (eds.): An introduction to human geography. – Pearson Education Limited, Harlow
- DELORS, J. 1991: Subsidiarity. The Challenge of Change. Proceedings of the Jacques Delors Colloquium. – European Institute of Public Administration, Maastricht
- DETREKŐI Á. – SZABÓ GY. 2003: Térinformatika. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- DICKEN, P. 1992: Global Shift. The Internationalization of Economic Activity. – Paul Chapman Publishing Ltd., London
- DICKEN, P. 1998: Global Shift. Transforming the World Economy. – Paul Chapman Publishing Ltd., London
- DICKEN, P. 2003: Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. – Sage Publications, London
- DIECKHOFF, A. 2004: Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. – Regio 13. 4.
- DODGE, M. 1998: The Geographies of Cyberspace. – 94th Annual Meeting of the Association of American Geographers, Boston
- DUGIN A. 2004: A geopolitika alapjai – Oroszország geopolitikai jövője. – In: SISELINA L. – GAZDAG F. (szerk): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. – Zrínyi Kiadó, Budapest
- EASTMAN, R. O. 1930: Marketing Geography. – Alexander Hamilton Institute, New York
- EHRlich, I. – SHIN, J. K. 2010: Human Capital and Imperfectly Informed Financial Markets. – American Economic Review 2. pp. 244–249.
- EICHENGREEN, B. 2012: International Liquidity in a Multipolar World. – American Economic Review 3. pp. 207–212.
- ELIAS, A. 2008: Introduction. Whatever happened to the Europe of Regions? Revisiting the Regional Dimension of European Politics. – Regional and Federal Studies 5.
- ENGEL, CH. – WEST, K. D. 2010: International Financial Markets Global Interest Rates, Currency Returns, and the Real Value of the Dollar. – American Economic Review 2. pp. 562–567.
- ENYEDI GY. 1964: A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- ENYEDI GY. 1988: A városnövekedés szakaszai. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- ENYEDI GY. 1995: Városverseny, várospolitika, városmarketing – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- ENYEDI GY. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon. – Budapest
- ENYEDI GY. 1997: A sikeres város. – Tér és Társadalom 4. pp. 1–7.
- ERCEG, CH. J. – LINDÉ, J. 2012: Fiscal Consolidation in an Open Economy. – American Economic Review 3. pp. 186–191.
- ERDŐSI F. 2006: A mobiltelefonok elterjedésének területi sajátosságai a Földön. I. rész. – Területi Statisztika 46. 6.

- ERDŐSI F. 2007: A mobiltelefonok elterjedésének területi sajátosságai a Földön II. rész. – Területi Statisztika 47. 1.
- EURÓPAI MENEKÜLTÜGYI ALAP 2012: Van olyan hogy tipikus menekült? – Úton 24. Kastner & Partners Kft, Budapest
- EUROPEAN COMMISSION 1998: 1998 Broad Economic Policy Guidelines. – European Economy. – Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission No. 66.
- EUROSTAT 2012: Regional GDP per capita in 2009. – Eurostat-newrelease 38. (13 March), Bruxelles
- FARKAS J. ZS. – CSATÁRI B. 2010: Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példákon. – In: UNGER, J. – PÁL-MOLNÁR, E. (szerk.): Geoszféra 2010. A Szegedi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola és a Környezettudományi Doktori Iskola (Környezeti geográfia és Környezetföldtan programok) eredményei. – SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoport (GeoLitera), Szeged
- FARKAS J. ZS. 2007: Neurális hálózatok a térségi tipizálásban. – Tér és társadalom 21. 1.
- FARKAS J. ZS. 2010: Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példákkal. – Egyetemi doktori disszertáció
- FARKAS P. 1997: A nemzetközi tőkeáramlások két évszázada és a jelenkori pénzügyi luftballon. – Társadalmi Szemle 52. 10.
- FEENSTRA, R. C. – HONG, CH. 2010: China's Exports and Employment. – In: FEENSTRA, R. C. – WEI, SH.-J.: China's Growing Role in World Trade. – University of Chicago Press, Chicago
- FEHÉR A. 1998: A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. – Gazdálkodás 42. 5.
- FERENCZ V. 2011: Gazdasági és közszolgáltatási folyamatok térbeli elemzése. E-government tanulmányok 34., Budapest
- FINTA I. 2006: A regionális politika alapelveinek érvényesülése a közösségi és a hazai jogi szabályozásban. – Egyetemi doktori disszertáció, PTE KTK Regionális Gazdaságtani Doktori Iskola, Pécs
- FLEURKE, F.–WILLEMSE, R. 2006: The European Union and the Autonomy of Sub-national Authorities: Towards an Analysis of Constraints and Opportunities in Sub-national Decision-making. – Regional and Federal Studies 1.
- FOJTIK J. 1999: Városmarketing az Interneten – lehetőségek és eredmények. – Tér és Társadalom 13. 1–2.
- G. FEKETE É. 2004: A vidék innovációja és annak szervezeti háttere. – Kézirat, MTA RKK ATI, Kecskemét
- G. FODOR G. – STUMPF I. 2008: Neoweberi állam és jó kormányzás. – Nemzeti Érdek 7.
- GAEBE, W. 2004: Urbane Räume. – Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart
- GAILE, G. L. – WILLMOTT, C. J. (eds.) 2006: Geography in America at the Dawn of the 21st Century. – Oxford University Press, Oxford
- GÁL Z. 2010: Pénzügyi piacok a globális térben. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- GARAMHEGYI Á. 2004: A településmarketing, mint a nonbusiness marketing egy esete. – In: DINYA L. – FARKAS F. – HETESI E. – VERES Z. (szerk.): Nonbusiness marketing és menedzsment. – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- GEORGE, P. 1963: Précis de géographie rurale. – Párizs
- GIBSON, W. 1984: Neuromancer. – Harper Collins, London
- GILG, A. W. 1985: An Introduction to Rural Geography. – Edward Arnold, London

- GLOBAL FOOTPRINT NETWORK 2012: August 22nd is Earth Overshoot Day: Humanity has exhausted nature's budget for the year. – Press Release, Global Footprint Network, Oakland, CA, USA
- GOLOBICS P. 2002: A világgazdaság kialakulásának folyamata és jelenlegi térszerkezete. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- GORDOS T. 2000: A városmarketing néhány kérdése. – Tér és Társadalom 14. 2–3.
- GORMAN, S. P. 2002: Where are the web factories: The urban bias of e-business location. – Tijdschrifts voor Economische en Sociale Geografie 5.
- GOURINCHAS P.-O. – JEANNE, O. 2006: The Elusive Gains from International Financial Integration. – Review of Economic Studies 3. pp. 715–741.
- GRAUWE, P. DE 2000: Economics of Monetary Union. – Oxford University Press, New York
- GREENWOOD, J. – SANCHEZ, J. M. – WANG, CH. 2010: Financing Development: The Role of Information Costs. – American Economic Review 4. pp. 1875–1891.
- GROTE, J. R. – GBIKPI, B. (eds.) 2002: Participatory Governance. Political and Societal Implications. – Leske+Budrich, Opladen
- GUILANI, E. 2006: The Rescaling of Governance in Europe: New Spatial and Institutional Rationales. Guest editorial. – European Planning Studies 14.
- GYÖRI SZABÓ G. 2007: Kisebbség, autonómia, regionlizmus. – Osiris, Budapest
- HAGGETT, P. 2001: Geography: A Modern Synthesis. – Prentice Hall, New York
- HAGGETT, P. 2006: Geográfia: Globális szintézis. – Typotex, Budapest
- HAJDÚ Z. 2005. Magyarország közigazgatási földrajza. – Dialóg Campus, Budapest-Pécs
- HALKIER, H. – DANSON, M. – DAMBORG, C. (eds.) 1998: Regional Development Agencies in Europe. – Jessica Kingsley, London.
- HALMAI P. – CSATÁRI B. – TÓTH E. 2009: A vidék jövője – az agrárpolitikától vidékpolitikáig. – In: BANCZEROWSKI J.-NÉ – BÁRDOSI V.-NÉ HORÁNYI K. – HORVÁTH CS. – SZEMENYEI I. – WAGNER P. (szerk.): Stratégiai kutatások 2008–2009. Kutatási jelentések. – Miniszterelnöki Hivatal, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- HASSAN, T. A. – MERTENS, TH. M. 2011: Market Sentiment: A Tragedy of the Commons. – American Economic Review 3. pp. 402–405.
- HEINEBERG, H. 2001: Stadtgeographie. Grundriss Allgemeine Geographie. – Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn
- HERENDY CS. – MURÁNYI P. 2008: Településmarketing az információs társadalomban – E-Government Tanulmányok 23., E-Government Alapítvány, Budapest
- HOFMESITER, B. 1999: Stadtgeographie. Das Geographische Seminar. – Westermann, Braunschweig
- HORVÁTH M. T. 2005: Közmenedzsment. – Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- HUIGEN, P. P. 1996: Less planning, more vision! Planning ideas and sustainability for rural areas. – Groningen.
- HUMANRÁJC 2009: Modern Atlantisz: Dubai – http://human.blogter.hu/352776/modern_atlantisz_dubai Letöltve: 2012. július 11.
- HUMMER, W. – BOHR, S. 1994: A régiók szerepe a jövő Európájában. – Baranya Megyei Közgyűlés, Pécs.
- HUWS, U. 1999: A nemzeti különbségek fennmaradása az e-szolgáltatások új globális munkamegosztásában. – EMERGENCE-projekt (IST-1999-13420), MTA Szociológiai Kutatóintézet, Szervezet- és Munkaszociológiai Műhely, Budapest

- ILBERY, B. W. 1985: *Agricultural Geography: A Social and Economic Analysis*. – Oxford University Press, Oxford
- ILLÉS I. 2008: *Regionális gazdaságtan – Területfejlesztés*. – Typotext Kiadó, Budapest
- INDEX 2008: *Még mindig nincs elég pláza*. – Index–Gazdaság. (Március 26) – <http://index.hu/gazdasag/magyar/plaing080326> Letöltve: 2012. november 1.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2011: *World Economic Outlook, 2011*. – International Monetary Fund, Washington
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2012a: *Global Financial Stability Report, 2012*. – International Monetary Fund, Washington
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2012b: *World Economic Outlook, 2012*. – International Monetary Fund, Washington
- ISARD, W. 1967: *Philadelphia Region InputOutput Study*. – Preliminary Working Papers, RSRI, Philadelphia, P. A.
- JAKOBI Á. 2007: *Az információs társadalom térbelisége*. – ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Macropolis, Budapest
- JAKSITY GY. 2004: *A pénz természete*. – Alinea Kiadó, Budapest
- JÁSZBERÉNYI M. – PÁLFALVI J. 2009: *Nemzetközi közlekedés és turizmus*. – Aula Kiadó, Budapest
- JENEY L. 2002: *A nagyvárosok növekedésének területi jellegzetességei Európában*. – *Regionális Tudományi Tanulmányok* 7. pp. 133 – 161.
- JENEY L. 2005: *Városi agglomerációk, városrégiók*. – In: NEMES NAGY J. (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- JENEY L. 2007: *Dualitások az Európai Unió nagyvároshálózatának fejlettségében az ezredfordulón*. – *Tér és Társadalom* 4. pp. 155–178.
- JOHNSON, D. B. 1999: *A közösségi döntések elmélete*. – Osiris, Budapest
- JOHNSTON, R. J. – TAYLOR, P. J. – WATTS, M. (eds.) 1995: *Geographies of Global Change. Remapping the World in the late Twentieth Century*. – Blackwell Publishing Ltd., Oxford
- JUHÁSZ A. 2011: *Földfelszín modellezés. A topográfia és kartográfia a digitális világban*. – *Elektronikus jegyzet, BME Fotogrammetria és Térinformatika Tanszék, Budapest* – <http://www.fimt.bme.hu/fimt/oktatas/feltoltesek/BMEEOFTMK07/foldfelszin.pdf> Letöltve: 2012. november 1.
- KEATING, M. (ed.) 2004: *Regions and Regionalism in Europe*. – An Elgar Reference Collection, Cheltenham
- KEATING, M. 1997: *The invention of regions: political restructuring and territorial government in Western Europe*. – *Environment and Planning C: Government and Policy* 4.
- KEATING, M. 2008: *A Quarter Century of the Europe of the Regions*. – *Regional and Federal Studies* 18. 5.
- KERTESI G. – KÉZDI G. 2011: *The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary*. – *American Economic Review* 3. pp. 519–525.
- KINNAN, C. – TOWNSEND R. 2012: *Kinship and Financial Networks, Formal Financial Access, and Risk Reduction*. – *American Economic Review* 3. pp. 289–293.
- KISS T. 2005: *A fenntartható fejlődés mint versenyképességet befolyásoló tényező*. – Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara: *Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004–2005. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés konferencia előadásai*. – PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

- KITCHIN, R. M. 1998: Towards geographies of cyberspace. – Progress in Human Geography 3.
- KOCSIS É. – SZABÓ K. 2000: A posztmodern vállalat. Tanulás és hálózatosodás az új gazdaságban. – Oktatási Minisztérium, Budapest
- KOHN, M. 1993: Money, Banking and Financial Markets. – The Dryden Press, For Worth
- KOLLMANN, R. – ROEGER, W. – VELD, J. IN'T 2012: Fiscal Policy in a Financial Crisis: Standard Policy versus Bank Rescue Measures. – American Economic Review 3. pp. 77–81.
- KOOIMAN, J. (ed.) 1993: Modern Governance: New Government-Society Interactions – Sage, London
- KOROMPAI A. 2003: A fenntartható fejlődés és a természeti erőforrások. – In: BORA GY. – KOROMPAI A. (szerk.): A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza. – Aula Kiadó, Budapest
- KOSIŃSKI, L. 1970: The population of Europe: A geographical perspective. – Longman Geography Paperbacks. – Longman Group Ltd., London
- KOTLER, PH. – KELLER K. L. 2006: Marketing–Menedzsment. – Akadémiai, Budapest
- KOTLER, PH. 2003: A Framework for Marketing Management – Prentice Hall, New Jersey
- KOVÁCH I. (szerk.) 2007: Vidék- és falukép változó időben. – Argumentum – MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest
- KOVÁCS T. 1998: Mi tekinthető vidéknek? – Gazdálkodás 42. 5.
- KOVÁCS T. 2004: A foglalkoztatás növelése, mint a vidékfejlesztési stratégia központi kérdése. – Kézirat, MTA RKK ATI, Kecskemét
- KOVÁCS Z. 2001: A települések fejlődése. – In.: Beluszky P.–Kovács Z.–Olessák D. (szerk.): A terület- és településfejlesztés kézikönyve. – Magyarország kézikönyvtára sorozat. CEBA Kiadó, Váciskisújfalu
- KOVÁCS Z. 2002a: Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a posztszocialista átmenet idején. – Földrajzi Közlemények 1 – 4. pp. 57 – 78.
- KOVÁCS Z. 2002b: Népszé- és településföldrajz. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- KOZMA G. 1995: Városmarketing, mint a helyi gazdaságfejlesztés egyik lehetséges eszköze – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- KOZMA G. 2003: Regionális gazdaságtan – Geográfus és földrajz tanár szakos hallgatók számára. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- KOZMA G. 2009: Kockázatok és kezelési módjuk az önkormányzatok gazdálkodásában – ellenőri szemmel. – Comitatus 6.
- KÖSZEGFALVI GY. – LOYDL T. 2001: Településfejlesztés. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- KÖSZEGFALVI GY. – TÓTH J. 2002: Általános településföldrajz. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- KROSZNER, R. S. – STRAHAN, PH. E. 2011: Financial Regulatory Reform: Challenges Ahead. American Economic Review 3. pp. 242–246.
- KRUGMAN, P. – OBSTFELD, M. 2003: Nemzetközi gazdaságtan. – Panem, Budapest
- KRUGMAN, P. 1991a: Geography and Trade. – Leuven University Press, Leuven and MIT Press, Cambridge
- KRUGMAN, P. 1991b: Increasing Returns and Economic Geography. – Journal of Political Economy 99.
- KRUGMAN, P. 1998: What's New About the New Economic Geography. – Oxford Review of Economic Policy 14. 2.
- KRUGMAN, P. 1999: The Role of Geography in Development. – International Regional Science Review 22. 2.

- KRUGMAN, P. 2000: A földrajz szerepe a fejlődésben. – Tér és Társadalom 14. 4.
- KSH 2011: Jelentés a turizmus 2010. évi teljesítményéről. – KSH, Budapest
- KSH 2012a: A 25. népesedési világnap alkalmából. – Szám-Lap, KSH Tájékoztatási Főosztály – http://www.ksh.hu/szamlap/életünk_nep.html Letöltve: 2012. július 11.
- KSH 2012b: Módszertani Dokumentáció. – KSH – <http://www.ksh.hu/apps/meta.main> Letöltve: 2012. július 11.
- KUBASSEK J. 2011: Teleki Pál a magyar politikai földrajz atyja. – Magyar Tudomány 172. 8.
- KULCSÁR D. 2009: A fenntartható fejlődés. Mi a valóság? – Valóság 52. 3.
- LARSSON, T. – NOMDEN, K. – PETITEVILLE, F. (eds.) 1999: The Intermediate Level of Government in European States. Complexity versus Democracy? – EIPA, Maastricht
- LEAHY, E. – ENGELMAN, R. – VOGEL, C. G. – HADDOCK, S. – PRESTON, T. 2007: The Shape of Things to Come, Why Age Structure Matters to a Safer More Equitable World. – Population Action International – <http://populationaction.org/wp-content/uploads/2012/01/SOTC.pdf> Letöltve: 2012. október 2.
- LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004: Regionális Gazdaságtan. – Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- LENGYEL M. 2004: A turizmus általános elmélete. – Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest
- LEYSHON, A. – THRIFT, N. 1992: ?. –
- LIPCSEI CHARTA 2007: A fenntartható európai városokról. – Lipcse
- LOEWENSTEIN, G. – CAIN, D. M. – SAH, S. 2011: The Limits of Transparency: Pitfalls and Potential of Disclosing Conflicts of Interest, American Economic Review 3. pp. 423–428.
- LOUGHLIN, J. 2001: Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities. – Oxford University Press, Oxford
- LOVERING, J. 2011: The new regional governance and the hegemony of neoliberalism. – In: PIKE, A. – RODRIGUEZ-POSE, A. – TOMANEY, J. (eds.): Handbook of Local and Regional Development, Routledge Handbooks, London
- LŐRINCÉ ISTVÁNFY H. 2001: Pénzügyi integráció Európában. – KJK-Kerszöv, Budapest
- LŐRINCZ L. 1997: A közigazgatás-tudomány alapjai. – Rejtjel Kiadó, Budapest
- LÖSCH, A. 1954: The Economics of Location. – (Translated from the (1944) Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. (Verlang) German edition by W. H. Woglom and W. F. Stolper) – Yale University Press, New Haven, CN.
- MACKINDER, H. 1904: The Geographical Pivot of History – Geographical Journal 23.
- MACKINNON, D. – CUMBERS, A. 2007: An Introduction to Economic Geography. – Pearson Education Limited, Harlow
- MAGYAR KÖZLÖNY 2005: Az Országgyűlés 97/2005. OGY határozata az Országos Területfejlesztési Konceptióról. – 168. sz. (december 25.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011a: A területfejlesztéssel és területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló törvény. – 164. sz. (december 30.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011b: Magyarország Alaptörvénye (április 25.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011c: Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény. – 161. sz. (december 28.)
- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2010: Turizmus Magyarországon. – Budapest

- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2011: Magyarország turizmusának alakulása 2010-ben. – Budapest
- MARTIN, R. 1994: Stateless Monies. Global Financial Integration and National Economic Autonomy: the End of Geography? In: CORBRIDGE, S. - MARTIN, R. – THIRFT, N. (eds.) Money, Power and Space. – Blackwell Publishers, Oxford – Cambridge
- MARTIN, R. 1999: The New „Geographical Turn” in Economics: Some Critical Reflections. – Cambridge Journal of Economics 23.
- MARTIN, S. 1999: The Fragmented Meso: Intermediate Level Administration in the UK. – In. LARSSON, T. – NOMDEN, K. – PETITEVILLE, F. (eds.): The Intermeddiate Level of Government in European States. Complexity versus Democracy? – EIPA, Maastricht
- MARTINS, M. R. 1995: Size of municipalities, efficiency and citizen participation: a cross-European perspective. – Environment and Planning C: Government and Policy 4.
- MAYER, J. 2000: Európai munkaközösség a Közép- és Dél-európai térségekért „regionális egyenlőtlenségek” munkacsoportjának memoranduma. – Bayreuth
- McKINSLEY GLOBAL INSTITUTE 2011: Internet matters: The Net’s sweeping impact on growth jobs, and prosperity. – <http://www.digibiz.hu/az-internet-gazdasagi-sulya/20110604> Letöltve: 2012. november 1.
- MÉSZÁROS R. 2000: A társadalomföldrajz gondolatvilága. – Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszéke, Szeged
- MÉSZÁROS R. 2008: A kibertér, és ami körülötte van. – Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged
- MÉSZÁROS R. 2010: A tér. A globális kibertér. – In: MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE 2010: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MEZŐ F. 2003: A politikai földrajz alapjai. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- MIAN, A. – SUFI, A. 2011: House Prices, Home Equity-Based Borrowing, and the US Household Leverage Crisis. – American Economic Review 5. pp. 2132–2156.
- MIAO, J. – WANG, P. 2012: Bubbles and financial crisis. Bubbles and Total Factor Productivity. – American Economic Review 3. pp. 82–87.
- MICHALKÓ G. 2007a: A turizmuselmélet alapjai. – Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár
- MICHALKÓ G. 2007b: Magyarország modern turizmusföldrajza. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- MITCHELL, W. 1995: City of Bits. – MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- MÓCZÁR J. 2008: Fejezetek a modern közgazdaságtudományból. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- MORGAN, K. 2001: The exaggerated death of geography: localised learning, innovation and uneven development. – The Future of Innovation Studies Conference, Eindhoven University of Technology, Eindhoven
- MOSELY, M. 1979: Accessibility: the rural challenge.– London
- MOUSSIS, N. 2006: Guide to European Policies. – European Study Service, Brussel
- MUIR, R. 1997: Political geography: A new introduction. – Palgrave MacMillan, Houndmills-Basingstoke (England)
- MURPHY, R. E. 1961: Marketing Geography Comes of Age. Előszó: Store Location and Development Studies című, korábban az Economic Geography hasábjain megjelent cikket tartalmazó gyűjteményes kötethez. – Clark University, Worcester

- NAGY G. 2010: Az info-kommunikációs eszközök, rendszerek fejlődése, terjedése. – In: MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- NEGROPONTE, N. 1995: Being digital. – Coronet, London
- NEMES A. 2008: A turizmus gazdasági jelentősége nemzeti és regionális szinten. – Társadalom és Gazdaság 30. 2.
- NEMES NAGY J. (szerk.) 2005: Regionális elemzési módszerek. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- NEMES NAGY J. 1996: Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. – Földrajzi Közlemények 120. 1.
- NEMZETI FEJLESZTÉSI MINISZTERIUM 2010: Digitális megújulás cselekvési terv. Budapest – http://www.kormany.hu/download/6/4f/00000/Digitalis_Megujulas_Cselekvesi_Terv.pdf Letöltve: 2012. november 1.
- NFGM 2009: Városfejlesztési Kézikönyv – kézikönyv a városok számára. – Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztésért és Építésügyért felelős Szakállamtitkárság, Budapest
- O'BRIEN, R. 1992: Global Financial Integration: The End of Geography. – Council of Foreign Relations, New York
- OBSTFELD, M. 2010: The immoderate world economy. – Journal of international Money and Finance 4. pp. 603 – 614.
- OHANIAN, L. E. – WRIGHT, M. L. J. 2010: Capital Flows and Macroeconomic Performance: Lessons from the Golden Era of International Finance. – American Economic Review 2. pp. 68–72.
- OHMAE, K. 1990: The borderless world. – Harper, New York
- PACIONE, M. 2005: Urban Geography. A Global perspective. – Routledge, London–New York
- PALENDER, T. 1935: Beitrage zur Standortstheorie. – Uppsala
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (szerk.) 2005: Regionális reformok Európában. – IDEA, Belügyminisztérium, Budapest
- PÁLNÉ KOVÁCS I. 2008. Helyi kormányzás Magyarországon. – Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- PICK, G. 1909: Mathematischer Anhang zu 'A. Weber, Über den Standort der Industrien. – Tübingen
- PINTÉR R. 2012: Az állam a globalizált korban. – www.artefaktum.hu/oktatas/szocinfo/allam_az_inftarsban.pdf Letöltve: 2012. július 19.
- PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. 2002: Régió és településmarketing. – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- PORTER, M. E. 1990: The Competitive Advantage of Nations. – Macmillan, London
- POUNDS, N. J. G. 2003: Euróóá történeti földrajza. – Osiris Kiadó, Budapest
- PRASAD, E. S. – RAJAN, R. G. – SUBRAMANIAN, A. 2007: Foreign Capital and Economic Growth. – Brookings Papers on Economic Activity 1. pp. 153–209.
- PRB 2012: Population Reference Bureau: 2012 World Population Data Sheet, http://www.prb.org/pdf12/2012-population-data-sheet_eng.pdf Letöltve: 2012. november 1.
- PROBÁLD F. 2002: Afrika: társadalomföldrajzi áttekintés. – In: PROBÁLD F. (szerk.): Afrika és a Közél-Kelet földrajza. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD F. 2005: A kontinens benépesülése és gyarmatosítása. In: PROBÁLD F. (szerk.): Amerika regionális földrajza. – Trefort Kiadó, Budapest

- PROBÁLD F. 2007: Európa társadalomföldrajzi vázlatja. – In.: PROBÁLD F. – SZABÓ P. (szerk.): Európa regionális földrajza. Társadalomföldrajz. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD F. 2008: Ázsia társadalomföldrajza. Bevezető áttekintés. – In: HORVÁTH G. – PROBÁLD F. – SZABÓ P. (szerk.): Ázsia regionális földrajza. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD K. 1995: Városmarketing I–II. – Comitatus 11–12.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2001: A turizmus hatásai. – Aula Kiadó, Budapest
- RAY, C. 1998: Culture, intellectual power, and territorial rural development. – Sociological Ruralis 38. 1.
- RECHNITZER J. – SMAHÓ M. 2011: Területi politika. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- RÉDEI M. (2001): Demográfia. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- REINHART, C. M. – ROGOFF, K. S. 2011: From Financial Crash to Debt Crisis, American Economic Review 5. pp. 1676–1706
- RHODES, R. A. W. 1997: Understanding Governance. Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability. – Open University Press, Buckingham
- RODRIGUE, J. P. – COMTOIS, C. – SLACK, B. 2009: The Geography of Transport Systems. – New York
- ROMÁNY P. 1998: Miért fontos a vidék? – Gazdálkodás 42. 5.
- ROSTOVÁNYI Zs. 2002: Nemzeti eszmék és folyamatok az iszlám világban. – In: BALOGH A. (szerk.): Nemzet és nacionalizmus. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika. – Korona Kiadó, Budapest
- RUBENSTEIN, J. M. 2010: Contemporary Human Geography. – Prentice-Hall, New York etc.
- SALVATORE, D. 2001: International Economics. – John Wiley and Sons, New York
- SCHNEIDER, W. 1973: Városok Urtól Utópiáig. – Gondolat, Budapest
- SCHULARICK, M. – TAYLOR, A. M. 2012: Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870–2008, American Economic Review 2. pp. 1029–1061.
- SCHWEITZER J. 2012: A szívnek is két kamrája van. – (Vadas Zsuzsa interjúja Schweitzer József nyugalmazott országos főreligióssal) – Nők Lapja 64. 29.
- SHAPIRO, A. C. ? : Multinational Financial Management. –
- SHORT, J. R. 1993: An introduction to Political Geography. – Routledge, London and New York
- SIKOS T. T. – HOFFMANN I.-NÉ 2004: A fogyasztás új katedrálisai. – MTA Stratégiai Tanulmányok Sorozat, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- SIKOS T. T. 2000: Marketingföldrajz. – VÁTI, Budapest
- SIKOS T. T. 2007: A bevásárlóközpontok jelene és jövője. – Selye János Egyetem Kutatóintézet, Komárno
- SIKOS T. T. 2009: A marketingföldrajz kialakulásáról és feladatairól. – In: SIKOS T. T. (szerk.): Fókuszban a marketingföldrajz. – Magyar Tudomány 170. 6.
- SIMAI M. – GÁL P. 2000: Új trendek és stratégiák a világgazdaságban. Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SPYKMAN, N. 1944: The Geography of the Peace. – Harcourt Brace Jovanovich, New York
- STOKER, G. – HOGWOOD, B. – BULLMANN, U. 1996: Regionalism. – University of Strathclyde, Glasgow.

- SWYNGEDOUW, E. (2000): Authoritarian governance, power, and the politics of rescaling. – Environment and Planning D. Society and Space 18.
- SZABÓ K. – HÁMORI B. 2006: Információgazdaság. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZAKÁL GY. 1995: Az image, mint a városmarketing eszköze – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- SZALKAI I. 1990: A monetáris irányítás. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- SZARVÁK T. 2004: A digitális szakadék, mint új periféria-képző jelenség. – Tér és Társadalom 18. 3.
- SZELÉNYI I. 1992: Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZENTES T. 2002: Globalizáció, regionális integrációk és nemzeti fejlődés korunk világ gazdaságában. – Savaria University Press, Szombathely
- SZIRMAI V. (szerk.) 2009: A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői – Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- TASNÁDI J. 2002: A turizmus rendszere. – Aula Kiadó, Budapest
- TASNÁDI J. 2006: Turizmus az Európai Unióban és Magyarországon. – Magyar Kereskedelmi és Ipari Kamara, Budapest – <http://profitalhatsz.mkk.hu/vallalkozok/turizmus.pdf> Letöltve: 2012. november 1.
- TAYLOR, P. J. – HOYLER, M. 2000: The Spatial Order of European Cities under Conditions of Contemporary Globalization. – GaWC Research Bulletin 16. Globalization and World Cities Study Group and Network
- TELEKI P. 1931: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában. – Jancsó Benedek Társaság Kiadványai, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- THÜNEN, J. H. 1826: Der Isoleirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie, oder Untersuchungen über den Einfluss, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben. I–II. – <http://www.archive.org/details/derisolierstestaa03thuoft> Letöltve: 2012. november 1.
- TÓZSA I. 2001: Az eladható település – Falu–Város–Régió 1.
- TÓZSA I. 2008: E-government – elektronikus közigazgatás. – Magyar Tudomány 169. 7.
- TÓZSA I. 2010: Településfejlődés. – In: TÓZSA I. – JÓSZAI A. – LÁSZLÓ L.: Stratégiai településirányítás 3. – Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége
- TÖRÖCSIK M. 1995: Település- és területidentitás kialakítása marketing eszközökkel. – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- TRÓCSÁNYI A. 2002: A kulturális földrajz alapjai. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- TRÓN ZS. 2003: Az EU regionális politikájának fejlődése, reformjai és az azokat körülvevő érdekellentétek. – Competitio 1. pp. 88–102.
- TRÓN ZS. 2005: A többszintű kormányzás koncepciójának megjelenése a strukturális alapok 1988-as reformjától az EU alkotmányáig. – Kézirat. – http://www.doktori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2005jan/Tron_Zsuzsanna.pdf Letöltve: 2012. november 4.
- TRÓN ZS. 2008: Az uniós beavatkozás indokai, formái. Elméletek és empiria a konvergencia és a tőke-transzferek kapcsolatáról. – Társadalom és Gazdaság 1. pp. 47–70.
- TRÓN ZS. 2009: Examining the impact of European regional policy. – MTA VKI, Working papers. No. 188. 6.
- TRÓN ZS. 2010: Criteria for the efficient use of cohesion support. – RSA Conference, Pécs

- TUCKER, A. – MADURA, J. – CHIANG, T. 1991: International Financial Markets. – West Publishing Company, St. Paul
- UNCTAD 2006: World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development.– UN UNCTAD, New York
- UNCTAD 2011: World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development.– UN UNCTAD, New York
- UNPD 2011: World Population Prospects: The 2010 Revision, United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, New York
- UNWTO 2011: Tourism Highlights. – <http://www.unwto.org/facts> Letöltve: 2012. február 25.
- VARGA Á. 2011: A nemi egyenlőtlenség és annak háttere a dél-ázsiai országok oktatásában. – Belvedere, Dél-Ázsia különszám, Szeged, pp. 19–38.
- VARGA Á. 2012: A regionális gazdasági fejlettségi különbségek társadalmi háttere Indiában az ezredfordulón. – Tér és Társadalom 1. pp. 67–85.
- VARRÓ K. 2008: Changing Narratives on EU Multi-level Space in a Globalizing Era: How Hungary as a National Space became Part of the Story. – European Planning Studies 7. pp. 955–969.
- VÁTI 2009: Települési tervek érvényesülésének erősítése. Elemzés és javaslatok nemzetközi tapasztalatok alapján. – Kutatási jelentés, VÁTI Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Nemzetközi Területpolitikai és Urbanisztikai Iroda, Budapest
- VEREBÉLYI I. 2004: A jó kormányzás néhány jellemzője. – Magyar Közigazgatás 5.
- VIGVÁRI A. 2002: Közpénzügyek, önkormányzati pénzügyek. – Kjk-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest
- WALTON, G. M. – WYKOFF, F. C. 1986: Understanding Economics Today. – Irwin, Homewood, Ill.
- WCED 1987: The Brundtland Report. – United Nations World Commission on Environment and Development, New York
- WEBER, A. 1909: Über den Standort der Industrien. – Tübingen
- WORLD BANK 2008: Reshaping Economic Geography. World Development Report 2009. – The World Bank, Washington
- ZONGOR G. 1991: A lebegő megye. – Társadalmi Szemle 12.

Egyéb felhasznált internetes források:

ARC GIS: <http://www.arcgis.com>

CORVIN SÉTÁNY: <http://www.corvinsetany.hu>

EUROSTAT: <http://ec.europa.eu/eurostat>

FORTUNE – GLOBAL 500: <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/>

GLOBAL EDUCATION PROJECT: <http://www.theglobaleducationproject.org>

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK: <http://www.footprintnetwork.org>

KÖKI TERMINÁL: <http://kokiterminal.hu/>

KSH: <http://www.ksh.hu>

MÁV: <http://www.mav-start.hu>

NATIONAL CENTER FOR ECOLOGICAL ANALYSIS AND SYNTHESIS: <http://www.nceas.ucsb.edu/>

TEIR: <https://teir.vati.hu/>

TÓPARK.EU: <http://www.topark.eu/>

ULTRAPOLIS PROJECT: <http://www.ultrapolisproject.com/>

ÜZLETHELY.INFO: <http://uzlethely.info/>

WIKIPÉDIA: <http://hu.wikipédia.org>

WORLD GAZETTEER: <http://www.world-gazetteer.com/>

WORLDMAPPER: <http://www.worldmapper.org>